

ZINĀTNES DZĪVE

DISKUSIJA PAR VIDUSLAIKU UN AGRO JAUNO LAIKU VĒSTURES PERIODIZĀCIJAS PROBLĒMĀM

69. LU konferences ietvaros 2011. gada 9. februārī LU Vēstures un filozofijas fakultātes Viduslaiku vēstures katedra rīkoja diskusiju “Viduslaiku un agro jauno laiku vēstures periodizācijas problēmas”. Ar ziņojumiem uzstājās Viduslaiku vēstures katedras mācībspēki Andris Šnē (Pāreja no aizvēstures uz vēsturiskajiem laikiem: viduslaiku sākuma problēma Austrumbaltijas reģionā), Ilgvars Misāns (Tradicionālie viduslaiku periodizācijas kritēriji un to pielietošanas iespējas Livonijas vēstures periodizācijā) un Valda Kļava (Jauno laiku sākuma datējuma problēma Latvijas vēsturē). Armanda Vijupa (LU) vadītajā diskusijā ziņojumus komentēja vēsturnieki Arnis Radiņš (Latvijas Nacionālais vēstures muzejs), Guntis Zemītis (LU Latvijas vēstures institūts), Muntis Auns (LU Latvijas vēstures institūts), Eva Eihmane (LU viduslaiku vēstures doktorante), Andris Levāns (vēsturnieks), Mārīte Jakovļeva (LU Latvijas vēstures institūts), Gvido Straube (LU). Publicējam nolasītos ziņojumus un saīsinātu diskusiju.

Andris Šnē

PĀREJA NO AIZVĒSTURES UZ VĒSTURISKAJĪEM LAIKIEM: VIDUSLAIKU SĀKUMA PROBLĒMA AUSTRUMBALTIJAS REĢIONĀ

Vēstures zinātnē dažādi termini, koncepcijas un pieejas laika gaitā nemitīgi mainās gan zinātnisku, gan ideoloģisku apsvērumu un faktoru ietekmē, tomēr vienmēr būs nepieciešami arī mēģinājumi veidot pārskatus par kādas teritorijas vai novada vēsturi, kuros tiks izmantota tradicionālā vēstures laikmetu secīga nomaīņa, balstoties uz aizvēstures, seno laiku, viduslaiku, jauno laiku un mūsdienu vēstures apzīmējumiem. Šo apzīmējumu galvenais pielietojums ir skolu auditorija un plašāka sabiedrība, bet tikai retos gadījumos tie paši kļūst par zinātnes pētījumu objektiem (ja neskaita pašas idejas vēsturi un tēla veidošanos). Atšķirīgās pieejas vēsturei spilgti izpaucas arī periodizācijas jautājumos, kad kāds laikmets ir jānodala no sekojošā posma, lai izveidotu ietvaru vēsturisko procesu atspoguļošanai un atveidošanai. Tiesa, jāņem vērā, ka nebūs iespējams izdalīt visiem laikiem un visiem reģioniem vienādus vai pat universālus parametrus un kritērijus, ko izmantot dažādu vēsturisko periodu identificēšanai.

Pirmā visaptverošā pāreja no viena laikmeta uz otru cilvēces vēsturē saistās ar pāreju no aizvēstures uz vēsturiskajiem laikiem. Ar terminu “aizvēsture” parasti tiek saprasts senākais cilvēces vēstures laikposms, kas noslēdzas ar rakstības izveidošanos un nostiprināšanos. Šādā nozīmē aizvēstures

apzīmējumu lietoja jau šī termina un tā izpratnes ieviesēji 19. gs. vidū (skotu pētnieks D. Vilsons 1851. g. ievieš *prehistory*, lai gan jau 19. gs. 30. gados franču valodā P. Turnē bija izveidojis apzīmējumu *ante-historique*). Aizvēstures laikmeta iedalījums joprojām balstās uz dāņu antikvāra J. K. Tomsena 19. gs. 20.–30. gados izstrādāto “trīs laikmetu sistēmu”, saskaņā ar kuru aizvēstures hronoloģija tiek iedalīta akmens, bronzas un dzelzs laikmetā. Lai gan daudz kritizēta, trīs laikmetu sistēma arī mūsdienās tiek izmantota gan arheoloģisko liecību klasificēšanai, gan aizvēstures aprakstīšanai.

Ne visos pasaules reģionos aizvēsture beidzas ar kādu no dzelzs laikmeta periodiem – Ēģiptē un Divupē jau agrajā bronzas laikmetā veidojas valstis un rakstība, līdzīgi, bet hronoloģiski vēlāk kultūra attīstās arī Egejas baseinā. Aizvēstures laikmeta beigu periodi mēdz arī pārklāties ar vēsturisko laiku sākumu, un šajos gadījumos, piemēram, seno laiku vēsturē, veidojas dubulta periodizācija: arheoloģiskā aizvēstures periodizācija un vēsturiskā (parasti politiskā) periodizācija. Tādējādi aizvēstures beigu norises iezīmē arī pārmaiņas sociālajā un politiskajā organizācijā, kas atspoguļojas, piemēram, evolucionistu veidotajās sociālās un/vai politiskās attīstības trajektorijās, tām noslēdzoties ar valsts (vai agrās valsts) noformēšanos. Nereti par robežšķirtni starp aizvēsturi un vēsturi tiek minēta civilizācijas izveidošanās, ietverot tajā šos pašus minētos parametrus.

Dažādos reģionos aizvēsturiskās telpas nomaiņa ar vēsturisko telpu (un jaunu vēstures laikmetu) norisinās atšķirīgi – gan hronoloģiski, gan procesuāli. Eiropas vēstures lielo laikmetu ar to raksturīgajām iezīmēm secīga nomaiņa nebūt nav attiecināma uz citām pasaules daļām (seno laiku, viduslaiku un jauno laiku vēstures modelis ir izteikti eirocentrisks), un arī pašā Eiropas teritorijā vērojama reģionāli atšķirīga vēsturiskā attīstība. Tā Vidusjūras reģionā pāreju no aizvēstures uz vēsturi iezīmē antīkās kultūras veidošanās Grieķijā un Romā, kas ievada Eiropas seno laiku vēstures laikmetu. Savukārt liela daļa Austrumeiropas un visa Ziemeļeiropa neiekļaujas seno laiku vēstures pasaulē, un šajās teritorijas norisinās tieša pāreja no aizvēstures laikmeta uz viduslaiku laikmetu kā pirmo vēsturisko laikmetu.

Vidusjūras baseinā un Priekšāzijā, ko seno laiku beigās bija apvienojusi Romas impērija, viduslaiku pasaule izauga no seno laiku pasaules, vienam laikmetam secīgi nomainot otru. Vēsturnieki ir ilgstoši diskutējuši par periodu nomaiņas hronoloģiju un raksturu šajā reģionā, cenšoties noteikt, kad mēs varam sākt runāt par viduslaiku laikmetu un kā šī pāreja uz viduslaikiem norisinājusies. Tradicionāli vairāku gadsimtu garumā par robežpunktu tika izdalīts 476. gads, kad ģermāņu algotņu vadonis Odoakrs gāza no troņa Rietumromas imperatoru Romulu Augustulu. Tomēr pēdējās desmitgadēs, apzinoties, ka vēstures laikmeti nemainās vienā gadā (un situācija Eiropā 476. gadā nebūt būtiski nemainījās), vēsturnieki izveidojuši jaunu pārejas laikmetu – vēlo antīko laikmetu (angļu *late antiquity*), šim jau gadsimtu lietotajam apzīmējumam piešķirot jaunu saturu. Viens no nozīmīgākajiem pētniekiem šajā jomā ir angļu vēsturnieks P. Brauns.¹

¹ Piemēram: *Brown P. The World of Late Antiquity: AD 150–750.* – London, 1971; *The Making of Late Antiquity.* – London, 1978; *The Rise of Western Christendom.* – Oxford, 1996; 2nd ed. 2003.

Vēlā antīkā laikmeta koncepcija piedāvā kompleksi palūkoties uz sociālajām, politiskajām, saimnieciskajām, etniskajām, reliģiskajām, kultūras un citām pārmaiņām, kas skāra Romas impēriju un tai pieguļošās teritorijas vairāku gadsimtu garumā un kuru rezultātā noformējās viduslaiku vēsturiskā telpa Vidusjūras baseinā (un daļēji arī Priekšāzijā). Vēlais antīkais laikmets ir transformācijas laiks, tas ir pārejas periods starp diviem vēsturiskajiem laikmetiem, kurā saplūst trīs vēlākās viduslaiku sabiedrības un kultūras stūrakmeņi (kā to minējis jau izcilais franču medievists Ž. Legofs) – antīkais mantojums, “barbaru” faktors un kristietība. Dažādos pētījumos vēlā antīkā laikmeta norises iekļautas hronoloģiski atšķirīgos ietvaros, turklāt reizēm to saistot ar augošo viduslaiku pasauli, bet citos pētījumos – ar aizejošo antīko pasauli (būtībā paplašinot viena vai otra laikmeta hronoloģiskās robežas). Parasti vēlais antīkais laikmets tiek attiecināts uz laiku no 4. līdz 7. gs. (vai pat 8. gs. pirmajai pusei), izdalot par sākumpunktu, piemēram, Konstantīna I laiku (īpaši jau tolerances ediktus 311. un 313. g.), Lielās tautu staigāšanas sākumu 375. gadā, kristietības pasludināšanu par valsts reliģiju 380. gadā vai impērijas sadalīšanos 395. gadā. Vērts atzīmēt, ka viduslaiku lielvalsts Bizantijas (Austrumromas) vēsture tradicionāli tiek skaitīta jau no 4. gadsimta. Vēlā antīkā laikmeta beigās savukārt iezīmē islāma pasaules izvirzīšanās un Merovingu noriets Rietumeiropā, tādējādi viduslaiku Rietumeiropas sākumus saistot ar Karolingū laikmetu un tajā notikušajām sociālajām (feodālisms), politiskajām (impērija), kultūras (Karolingū renesanse, kristianizācijas process) u.c. pārmaiņām.

Tomēr vēlā antīkā laikmeta koncepcija attiecināma tikai uz daļu Eiropas teritorijas, kurā tā spēj skaidrot Rietumeiropas viduslaiku sabiedrības un kultūras veidošanos un noformēšanos. Ziemeļeiropai bija nepieciešams vēl pāris gadsimtu, lai pārietu no aizvēstures uz vēsturiskajiem laikiem un izveidotu savu viduslaiku modeli. Skandināvijā transformācijas perioda lomu nespalēdēja vikingu laikmets, kas vispārpieņemti tiek attiecināts uz laiku no 800. līdz 1050. gadam. Tomēr pētnieku vidū nav vienprātības, vai vikingu laikmets ir pieskaitāms pie aizvēstures vai viduslaiku vēstures posma. Piemēram, vēsturnieki P. un B. Soijeri savu apkopojošo darbu par viduslaiku Skandināviju sāk ar 800. gadu,² līdzīgi kā arheologs J. Jensens Dānijas aizvēstures apskatu beidz ar 800. gadu, kad sākas daņu agrās valsts veidošanās procesi.³ Vairākos pētījumos vikingu laikmets izdalīts kā atsevišķs laikmets, ar kuru saistās pārejas procesi no viena laikmeta uz otru.⁴ Tomēr izšķiroša loma bija tieši 11. gs., kad vietējie vadoņi un zemes pieņēma kristietību un noformēja agrinās skandināvu (vikingu) valstis, tādējādi Skandināvijas zemēs viduslaiku iezīmes gan ienāca gan ārienes, gan veidojās autohtonā ceļā.

Atšķirīgi pāreja no aizvēstures uz viduslaikiem risinājās Austrumbaltijas teritorijā, kur Latvijas un Igaunijas teritorijā viduslaiku iezīmes tika importētas (līdzīgi kā normandieši to jau bija paveikuši anglosakšu Britānijā) jau gatavā veidā un aizstāja iepriekšējās attiecības un struktūras, bet Lietuvā

² Sawyer B. and P. *Medieval Scandinavia: from Conversion to Reformation, circa 800–1500.* – Minneapolis, 1993.

³ Jensen J. *The Prehistory of Denmark.* – London, 1982.

⁴ Piemēram: *The Cambridge History of Scandinavia / Ed. K. Helle.* – Vol. 1: *Prehistory to 1520.* – Cambridge, 2003.

(līdzīgi kā Polijā) noteicošo lomu ieguva autohtonie procesi, lai gan to atbilstību lielā mērā veicināja un ietekmēja ārējais (draudu) faktors.

Gan Lietuvas, gan Polijas vēsturē, raksturojot pāreju no aizvēstures uz viduslaiku vēsturi, izšķirošais brīdis ir kāda vadoņa kristīšanās un kronēšana. Polijā šie notikumi saistīti ar divām personībām un tos atdala vairākas desmitgades (Meško I 966. g. un Boleslavs I Drosmīgais 1025. g.), savukārt Lietuvā tie ir gan savstarpēji cieši saistīti, gan saistīti ar vadoni (kunigaiti) Mindaugu. Mindaugs 1251. gadā kristījās un divus gadus vēlāk Kulmā tika kronēts par karali. Tiesa, 1262. gadā viņš atsacījās no kristietības, un Lietuva paliek vienīgā pagāniskā valsts Eiropā (līdz 1387. g.). Pirmsākumi t.s. Mindauga Lietuvai rodami jau 13. gs. 30. gados no šī paša gadsimta sākumā izveidojušās konfederācijas (saskaņā ar tradicionālo vēsturnieka E. Gudaviča versiju⁵), tādējādi 13. gs. pirmās desmitgades, piemēram, Lietuvas vēstures apkopojšie izdevumi saista gan ar aizvēstures laikmetu, gan vēsturi, raksturojot tos kā pārejas laikmetu.⁶ Arī Lietuvas arheologu sastādītais "Lietuvas vēstures" 2. sējums "Dzelzs laikmets" noslēdzas ar 12. gs. beigām.⁷

Ņemot vērā šos procesus Baltijas jūras dienvidu piekrastē, varētu sagaidīt Latvijas teritorijas vēsturisko procesu lielāku līdzību ar Igauniju – 12./13. gs. mijā abās teritorijās aizvēstures beigu sabiedrības sastapās ar Rietumeiropas latīņu kristīgās pasaules ekspansiju. Igaunijas 20. gs. historiogrāfijā aizvēstures beigas attiecinātas gan uz 1200. gadu, gan 13. gs. sākumu, taču pēdējos gados tiek izdalīts ilgāks pārejas periods no aizvēstures uz viduslaiku vēsturi – starp 1200. un 1250. gadu. Tiesa, pirms dažiem gadiem izdotajā apkopojumā darbā par Igaunijas arheoloģijas vēsturi vairāki arheologi viduslaiku sākumu Igaunijas teritorijā nosprauž ar 1225. gadu, kad jau tikušas dibinātas vismaz dažas baznīcas un pilis.⁸

Tomēr ne vienmēr pirms krusta karu laikmeta (respektīvi, pirms 13. gs.) sabiedrības un kultūras Baltijā definētas kā aizvēsturiskas. Padomju marksistiskā historiogrāfija izmantoja sociālekonomisko formāciju pieeju un tādējādi viduslaikus identificēja ar feodālismu. Cenšoties sameklēt feodālās attiecības vietējās sabiedrībās, Latvijas vēsturē kopš H. Mooras darba⁹ parādās apzīmējums "agrā feodālā sabiedrība", kas nomainījusi pirmatnējās kopienas iekārtu un veido arheoloģiskā vēl dzelzs laikmeta saturu. Šo terminoloģisko un arī konceptuālo ievirzi noteica jau nelielās publikācijas 20. gs. 40. gadu otrajā pusē.¹⁰ Līdz pat 90. gadu sākumam līdztekus arheoloģiskajai periodizācijai kā obli-

⁵ Sk., piemēram: *Гудавичюс Э. История Литвы. Т. 1: С древнейших времен до 1569 года.* – Москва, 2005.

⁶ *Kiaupa Z., Kiaupiene J., Kuncevičius A. The History of Lithuania before 1795.* – Vilnius, 2000.

⁷ *Lietuvos istorija / Ats. red. J. Kiaupienė. Т. 2: Geležies amžius.* – Vilnius, 2007.

⁸ *Russow E., Valk H., Haak A., Pärn A., Mäesalu A. Medieval Archaeology of the European Context: Towns, Churches, Monasteries and Castles // Archaeological Research in Estonia 1865–2005 / Eds. V. Lang and M. Laneman.* – Tartu, 2006. – P. 159–192. – (Estonian Archaeology 1).

⁹ *Moora H. Pirmatnējā kopienas iekārta un agrā feodālā sabiedrība Latvijas PSR teritorijā.* – Rīga, 1952.

¹⁰ *Zutis J. Latvijas aizvēstures problēmas.* – Rīga, 1948; *Zutis J. Agrie viduslaiki Latvijā.* – Rīga, 1948.

gāts tika lietots arī apzīmējums “agrie viduslaiki”, un reizēm diemžēl šis apzīmējums sastopams pat mūsdienās, atspoguļojot vismaz divu atšķirīgu pieeju pastāvēšanu aizvēstures izpratnē. Parasti gan mūsdienu pētījumos un arī LU studiju programmā Latvijas aizvēstures laikmets tiek noslēgts ar 12. gs. beigām,¹¹ tomēr pirms desmit gadiem izdotajā Latvijas aizvēstures apkopojumā vēlais dzelzs laikmets no 800. līdz 1200. gadam joprojām saukts arī par agrajiem viduslaikiem.¹² Pamatojums agro viduslaiku koncepcijas attiecināšanai uz Latvijas teritoriju pirms 13. gs. tiek rasts gan sociālo struktūru un politiskās pārvaldes rekonstrukcijā (konceptuāli turpinot 20. gs. 20.–30. gadu un padomju laika pieeju), gan pirmajās ziņās par Latvijas teritoriju un tās tautībām citzemju rakstītajos vēstures avotos. Taču mūsdienās pretēji šiem “agro viduslaiku sapņiem” izteikts arī viedoklis par vadonības sabiedrību pastāvēšanu Latvijas teritorijā pirms krusta kariem, kas šo laikmetu saistīs ar aizvēsturi.

Tomēr 2. g.t. sākums Baltijas teritorijā nebūt neatspoguļo viduslaiku laikmeta iezīmes, un, ja par viduslaikiem raksturīgiem elementiem var uzskatīt monarhistisku valsts pārvaldi, kristietības, kristīgās baznīcas un monasticisma lielo nozīmi, agrāru saimniecību, viduslaiku pilsētas fenomenu, kārtu sabiedrību (nepievēršoties gan šajā vietā feodālisma daudzveidīgajiem skaidrojumiem), romānikas un gotikas mākslu un mūra arhitektūru, tad mums jāatzīst, ka vēlā dzelzs laikmeta sabiedrība un kultūra ir izteikti aizvēsturiska. Turklāt vienīgais informācijas avots par pirmskrustakaru laikmetu ir arheoloģiskās liecības, jo pirmie rakstītie vēstures avoti (un līdz ar to arī literārā kultūra) parādās tikai 13. gs. sākumā, kad intensificējas arī Livonijas valstisko struktūru un jaunu sociālo attiecību veidošanās, kristietības izplatīšana, piļu, baznīcu un pilsētu dibināšana.

Pāreja no aizvēstures uz viduslaikiem Latvijas teritorijā ir process, un tā, protams, nenotiek vienā gadā. Tiesa, ir virkne notikumu, kas iezīmē pārmaiņas kādā jomā (politikā, pārvaldē, sociālās attiecībās u.tml.), tomēr pat vēl 13. gs. tikai daži notikumi iegūst reģionālu nozīmi, pārsvarā paliekot par lokāla rakstura situācijām. Šādi notikumi var kalpot par viduslaiku vēstures sākuma atskaites punktu (piemēram, 1184. g., 1186. g., 1201. g., 1207. g., 1254. g. u.c., ērtības labad var akceptēt arī 1200. gadu, lai gan, tiesa, būtu vērts demitoloģizēt 1290. gadu, kad beidzas, kā lasām virknē darbu, “zemgaliešu simtgadu brīvības cīņas”), it īpaši mūsdienu globālās datorizācijas laikmetā, kad notikumu datubāzes prasa skaidrus atskaites punktus, nevis iespējamus procesus un versijas. Tomēr kāda notikuma izvirzīšana neatspoguļos visu komplekso situāciju, turklāt ar viduslaiku iezīmēm saistītās pārmaiņas vietējās sabiedrībās, kā rāda pēdējo gadu pētījumi,¹³ norisinās ļoti lēni un

¹¹ Vasks A., Vaska B., Grāvere R. Latvijas aizvēsture. – Rīga, 1997.

¹² Latvijas senākā vēsture. 9. g.t. pr.Kr. – 1200. g. / Red. Ē. Mugurēvičs un A. Vasks. – Rīga, 2001.

¹³ Sk., piemēram: Šnē A. Multicoloured Culture: Coexistence of the Local and the Western in the Territory of Latvia during the Middle Ages // Colours of Archaeology. Material Culture and Society. Papers from the Second Theoretical Seminar of the Baltic Archaeologists (BASE) held at the University of Vilnius, Lithuania, October 21–22, 2005 / Ed. A. Merkevičius. – Vilnius; Helsinki; Riga; Tartu, 2007. – P. 139–154. – (Interarchaeologia, 2).

Latvijas ietvaros reģionāli atšķirīgi. Viduslaiku iezīmes, it īpaši sākumposmā, skāra nelielu daļu Latvijas zemju un iedzīvotāju, un bija jāpaiet vairākiem gadsimtiem, līdz tās vismaz daļēji tika iekļautas viduslaiku sabiedrības un kultūras struktūrās. Tādējādi nevajadzētu absolutizēt kāda procesa vai jomas nozīmi viduslaiku sākumu noteikšanā, pārvēršot tādā veidā visu Livonijas periodu par pārejas posmu.

Kaut sākotnēji izteikti lokāla rakstura, tomēr vēsturiskā perspektīvā par robežzīmi kļūst pirmās kristīgās, turklāt pirmās mūra baznīcas celtniecība Ikšķilē Daugavas lejtecē 1184. gadā (citas ziņas par baznīcām Latvijas teritorijā līdz 13. gs. pagaidām ir uzskatāmas par nepierādītām). Tādējādi Baltijā parādījās pirmā kristīgās baznīcas un kristietības reliģiskā struktūra un jauns arhitektūras veids, iesākot pārmaiņas gan Austrumbaltijas telpiskajā ainavā, gan sociālajās un pārvaldes attiecībās. Taču šī notikuma nozīme ir redzama tikai ar laika distanci, 12. gs. beigās un vēl 13. gs. sākumā tas, domājams, bija tikai dažiem kristiešiem ievērojams notikums, bet ne reģiona sabiedrībām. Tomēr Austrumbaltijas aizvēstures pasaulē Ikšķiles baznīca (un ne tik daudz kā celtnieki kā ar to saistītās struktūras un izraisītās pārmaiņas) ir pirmā viduslaiku sabiedrībai un kultūrai raksturīgā iezīme, no kuras jau vēlākajās desmitgadēs lēnām un pakāpeniski norisinājās viduslaiku struktūru izvērsšanās Austrumbaltijas (Livonijas) vidē.

No 12. gs. 80. gadiem mainās arī Austrumbaltijas vēstures stāstījuma raksturs – par vēsturiskajām norisēm, sākot ar šo desmitgadi, informāciju sniedz arī pirmie Baltijas austrumu piekrastē tapušie rakstītie vēstures avoti, starp kuriem īpaši atzīmējama t.s. Indriķa hronika, kas sarakstīta 13. gs. 20. gadu vidū. Šīs ziņas gan ir fragmentāras, tās ir ļoti ideoloģizētas, un tomēr – ar pirmajiem dokumentiem un hroniku Latvijas (un Igaunijas) vēsturē parādās pirmie indivīdi ar konkrētiem vārdiem un darbiem. Anonīmo arheoloģisko materiālu, kas arī krusta karu laikmetā ir nozīmīgākais avots (lai gan vēl joprojām gaida detalizētāku datējumu un izvērtējumu), tagad papildina konkrētas detaļas, ļaujot jau stāstīt vēsturi par notikumiem un indivīdiem, nevis tikai, piemēram, sociālajām grupām, dzīvesvietām vai tautībām.

Tādējādi, aplūkojot viduslaiku laikmeta iezīmju un fenomenu ienākšanu Austrumbaltijā, šķiet, tieši 12. un 13. gs. mija ir bijusi izšķirošais laikposms, lai iedēstītu pirmos viduslaiku kultūras stādus šajā reģionā, kuru izaugšanai un nobriešanai gan bija vajadzīgas vairākas desmitgades (atsevišķos gadījumos arī vairāk).

Ilgvars Misāns

TRADICIONĀLIE VIDUSLAIKU PERIODIZĀCIJAS KRITĒRIJI UN TO PIELIETOŠANAS IESPĒJAS LIVONIJAS VĒSTURES PERIODIZĀCIJĀ

Nez vai kāds apšaubā vēstures procesa periodizācijas lietderību kā tādu. Taču ikviena periodizācija ir subjektīva konstrukcija, kuras pamatā ir atsevišķa faktora/faktoru nozīmes izcelšana salīdzinājumā ar citiem.

Mūsdienās, nodalot vēstures periodus, nemēdz pieturēties pie kāda ar konkrētu notikumu saistīta gada vai datuma, jo 1) tāda pieeja absolutizē viena notikuma nozīmi, 2) pastāv izpratne, ka pāreja no viena sabiedrības orga-

nizācijas modeļa uz citu nenotiek kādā konkrētā brīdī, bet ir ilgstošu procesu un vairāku faktoru mijiedarbības rezultāts. Atsevišķs spilgts notikums par robežšķirtni periodizācijai parasti tiek izraudzīts tad, ja tas iezīmē fundamentālas pārmaiņas politiskajās, sociālajās vai saimnieciskajās struktūrās, kā arī garīgajos procesos un kultūras dzīvē. Tomēr reti kurš notikums ir kļuvis par katalizatoru būtiskām pārmaiņām vienlaikus vairākām nosauktajām sfērām. Tādēļ, iedalot vēsturi periodos, pieņemts orientēties uz ilglaicīgākiem laika posmiem vairāku gadu desmitu vai pat vairāku gadsimtu garumā.

Tradicionālajā Eiropas historiogrāfijā vēl arvien ir spēkā vēstures dalījums seno laiku (antikajā), viduslaiku un jauno laiku periodā, kura sākumi meklējami renesanses laikmetā. Tas ietver sevī priekšstatu par antikā laikmeta vērtību pilnbriedu (senie laiki), pagrimumu (viduslaiki) un vēlāku šī laikmeta dzīves formu atdzimšanu (jaunie laiki). Klasiskā veidā minētais modelis ir izmantojams tikai viduslaiku Rietumu civilizācijas periodizācijā. Diskutabla ir šī trīsdaļīgā iedalījuma lietošana vēstures periodizācijā tajā Eiropas daļā, kas pēc Romas impērijas sabrukuma attīstījās Bizantijas un islāma kultūras ietekmē, jo tur attieksme pret antīko mantojumu visu laiku bija nemainīga.

Robežšķirtnes noteikšanā starp antīko laikmetu un viduslaikiem Rietumeiropā pastāv plaša amplitūda – no 4. līdz 8. gadsimtam. Kā zīmīgi notikumi, kas būtiski ietekmēja vēstures gaitu, tiek minēti 313. gadā pasludinātais Milānas edikts, huņņu iebrukums un Lielās tautu staigāšanas sākums 375. gadā, pagānu kultu aizliegums Romas impērijā 391. gadā, pēdējā Rietumromas impērijas imperatora gāšana 476. gadā, Kārļa Lielā kronēšana par ķeizaru 800. gadā u.c.

Pāreju no viduslaikiem uz jaunajiem laikiem daži autori saista ar renesanses sākumu un humānisma ideju izplatīšanos 14. gadsimtā, tomēr vairums to datē ar 15. gadsimta otro pusi un 16. gadsimta sākumu. Kā zīmīgi notikumi, kas ilustrē vai aizsāka pārmaiņas, visbiežāk tiek minēta Konstantinopoles krišana turku rokās 1453. gadā, pirmās burtliča saliktās iespiestās grāmatas – Gūtenberga Bībeles iznākšana 1455. gadā, Kolumba ekspedīcija 1492. gadā, Mārtaņa Lutera tēžu publiskošana 1517. gadā.

Neviens no šiem simboliskajiem gadskaitļiem, lai cik zīmīgs pats par sevi tas arī būtu, nevar tikt uzskatīts par universālu viduslaiku sākuma vai beigu gadu, jo tas viens pats nenozīmēja radikālu lūzumu. Lai arī sabiedrības vēstures apziņa, nosakot viduslaiku sākumu un beigas, vēl arvien lielā mērā orientējas uz atsevišķiem notikumiem un gadskaitļiem, mūsdienu vēstures zinātne pāreju uz viduslaikiem un jaunajiem laikiem skata kā ilglaicīgu procesu. Viduslaiku sākumu latīņu kristīgajā Eiropā ir pieņemts datēt ar laiku ap 500., bet beigas ar laiku ap 1500. gadu.

Kā **kritēriji**, kas iezīmē pārmaiņas un pāreju no viena vēstures posma uz citu, viduslaiku vēstures periodizācijā dominē pārveidojumi varas organizācijā un valdīšanas formās, kā arī reliģiskās dzīves attīstības vektora maiņa (kristietības nostiprināšanās un reformācijas sākums). Tā vai citādi tie ietekmēja arī citas sfēras – sociālo organizāciju, ekonomiku un kultūras attīstības vektorus. Pārmaiņu summa un atsevišķi iepriekšminētie notikumi kā to spilgtākās izpausmes veido kopēju viduslaiku latīņu kristīgās Eiropas vēstures ietvaru. Tā kā šīs pārmaiņas katru Eiropas zemi iespaidoja ar

atšķirīgu intensitāti un visur bija spilgtāk vai mazāk spilgti izteiktas lokālas īpatnības, katrā konkrētajā teritorijā tradicionālos periodizācijas kritērijus viduslaiku hronoloģisko robežu noteikšanā var izmantot negrozītā vai arī koriģētā veidā.

Salīdzinot Livonijas un klasisko Rietumu viduslaiku civilizācijas attīstības gaitu, pirmām kārtām jānorāda uz hronoloģisko nesakritību. Viduslaikiem raksturīgās valdniecības formas, īpašuma attiecības, Romas katoļu baznīcas nedalītā garīgā autoritāte, naudas saimniecība un tiesiskās normas Livonijā neveidojās ilgstošu antikās tradīcijas, kristietības un barbaru elementa mijiedarbības procesus rezultātā kā Rietumos. Viduslaiki Austrumbaltijā sākās ar latīņu kristīgās civilizācijas ekspansiju 12./13. gadsimta mijā, un tie uzreiz ieguva attīstītas formas. Pirms krusta kariem Baltijas jūras austrumu piekrastes zemes no Rietumeiropas viedokļa bija sava veida "trešā pasaule", kuras iedzīvotāju zināšanas un izpratne par kristietību un viduslaiku Rietumu civilizācijas sasniegumiem bija fragmentāras un virspusējas. Saskaņā ar krusta karu laikā valdošo doktrīnu pagānu pievēršana kristietībai bija pareizs, godpilns un Dievam tīkams darbs. Līdz ar ekspansiju, kuru īstenoja Ziemeļvācijas un Dānijas baznīca, bruņniecība un tirgotāji, Baltijas jūras austrumu piekraste strauji tika iekļauta Rietumu viduslaiku civilizācijā. Pēctecīga viduslaiku sabiedrības veidošanās un nobriešanas fāze šeit izpalika. Livonija nepiedzīvoja agro viduslaiku posmu. Te nebija nedz antikās tradīcijas, nedz laicīgās monarhijas, nedz benediktiešu klosteru, kas, formējoties viduslaiku sabiedrībai Rietumos, akumulēja zināšanas un veidoja tās garīgo pamatu.

Ekspansijas rezultātā no postkarolingu Eiropas – Ziemeļvācijas un Vestfālenes – uz Austrumbaltiju (vēlāko Livoniju) pārcēlās un tajā darbību izvērsa jauni sociāli spēki – garīdzniecība, bruņniecība, mūku un bruņinieku ordeņi un pilsētnieki. Jaunkristītajā zemē viņi ieviesa savā dzimtenē pieņemto ticību, dzīvesveidu un sabiedrības organizācijas kārtību. Iekarotāji un ieceļotāji Livonijā ieņēma valdošās pozīcijas un kļuva par jaunizveidotās vietējas sabiedrības eliti. Ir pieņemts uzskatīt, ka šajā elitē iekļāvās arī viens otrs autohtono iedzīvotāju pārstāvis, taču tas bija iespējams, tikai zaudējot savu iepriekšējo etnisko piederību.

Līdzīgi kā Rietumos, arī Livonijā viduslaiku sākumu nebūtu pareizi saistīt ar kādu vienu notikumu. Neatkarīgi no tā, kā vērtēt autohtono sabiedrību brieduma pakāpi pirms krusta kariem, Austrumbaltijas attīstība līdz 12./13. gadsimta mijai jāpieskaita aizvēstures periodam. Šis apstāklis, protams, neizslēdz arī vietējo resursu izmantošanu topošās viduslaiku sabiedrības veidošanā, tomēr tās galvenie raksturīgie elementi – latīņu kristietība, feodālās attiecības un zemes kundzība, rakstu kultūra, pilsēta kā brīvu pilsoņu kopiena, mūra ēku celtniecība – ienāca importa ceļā.

Par lūzuma un viduslaiku sākuma atskaites punktu Austrumbaltijā varētu uzskatīt 13. gadsimta sākumu. To pirmām kārtām raksturo tāds zīmīgs notikums kā Rietumu kristietības ekspansijas un tāltirdzniecības centra izveidošana Rīgā 1201. gadā. Vieni no pirmajiem redzamajiem nākamo pārmaiņu signāliem bija pirmo mūra piļu celšana Ikšķilē un Mārtiņsalā. Vairāki vēsturnieki ir izteikušies pret šķietami miermīlīgās Meinarda misijas un vēlāko bīskapu Bertolda un Alberta karagājienu krasu pretstatīšanu. Mūsu

tēmas kontekstā svarīgāks par visu ir notikumu izvērtējums no tālāko seku viedokļa. No šāda skatpunkta raugoties, Meinarda misionāra darbība un ap 1186. gadu izveidotā Ikšķiles bīskapija pati par sevi izšķiroši neietekmēja turpmāko notikumu gaitu Austrumbaltijā. Ikšķile bija tipiska misionēšanas bīskapija un pildīja vien pieticīgo kristīgās ticības propagandas funkciju. Paralēli Meinardam ar misionēšanu pie Turaidas lībiešiem nodarbojās Teodorihš. Tiesa, bīskapa statusa viņam nebija, taču tas šajā gadījumā lietas būtību nemaina. Pirms neveiksmīgā karagājiena 1198. gadā kā misionārs Livonijā darbojās arī vēlākais otrais Ikšķiles bīskaps Bertolds.

Livonijas baznīcas organizācijas izveide un kristietības izplatīšanas ofensīva sākās līdz ar bīskapa sēdekļa pārcelšanu uz Rīgu. Par notikumu ar tālejošām sekām kļuva t.s. Zobenbrāļu ordeņa dibināšana 1202. gadā (vēlāk tā funkcijas pārņēma Vācu ordenis), kas lika pamatus unikālajai politiskajai konstrukcijai, kas izveidojās Livonijā, – garīga bruņinieku ordeņa zemes kundzībai, kas sadarbibā un konkurencē ar vietējiem bīskapiem pildīja arī laicīgās varas un pārvaldes funkcijas. Līdz ar Lielvārdes un Ikšķiles pils izlēņošanu saviem uzticamības vīriem Danielam un Konrādam 1201. gadā bīskaps Alberts uzsāka feodālo attiecību iedibināšanu un deva pirmo impulsu vietējās vasaļu kārtas attīstībai. Par zemu nedrīkst novērtēt arī bīskapa Alberta 1207. gadā no Vācijas karaļa Filipa panākto savu laicīgā valdnieka tiesību leģitimāciju. Lai arī pagāja aptuveni 100 gadu, līdz Rietumu viduslaiku sabiedrībai raksturīgās dzīves formas dominēja visā Livonijas teritorijā (šis laiks sakrīta ar iekarojumu beigām un ārējo robežu izveidošanos), šo pārmaiņu aizsākums ir saistāms ar pasākumiem, kas tika veikti pēc 1200. gada. Līdzīgi kā citās zemēs, arī Livonijas ceļš uz viduslaiku civilizāciju attīstījās pakāpeniski. Tomēr, tā kā šai teritorijai bija raksturīga gatavu, Rietumos aprobētu politisko, tiesisko un ekonomisko modeļu pārņemšana, virzība uz nobriedušu sabiedrību norisēja salīdzinoši ātrā tempā. Divu – triju paaudžu laikā Austrumbaltijas ekonomiskās attīstības, sociālās organizācijas un kultūras līmeņa atšķirības salīdzinājumā ar kaimiņiem Baltijas jūras reģiona rietumos bija izzudušas. Atsevišķas diskusijas temats varētu būt jautājums, kad Livonijā beidzas attīstītie jeb ziedošie un sākas vēlie viduslaiki. Dažādās zemēs tas tiek traktēts atšķirīgi, bet Livonijas kontekstā līdz šim speciāli nav ticis apspriests.

Līdzīgi kā pārejas periodā no antīkā laikmeta uz agrajiem viduslaikiem, nav pamata latīņu kristīgās Eiropas attīstībā krasi pretstatīt vēlos viduslaikus un jauno laiku sākuma posmu – ir pieņemts uzskatīt, ka tas sākas 16. gadsimtā. Sociālajā un ekonomiskajā ziņā vēlie viduslaiki (14.–15. gadsimts) ir tuvāki agrajiem jaunajiem laikiem nekā agrajiem viduslaikiem. Gan vēlo viduslaiku, gan agro jauno laiku periodam ir raksturīga sociāli politiskās kārtības pakāpeniska nomaiņa (senjoru–vasaļu attiecību nozīmes mazināšanās, nacionālo monarhiju nostiprināšanās un kārtu pašapziņas pieaugums kā ilgstoši procesi), gan arī krīze Romas katoļu baznīcā un daļēja sabiedrības reliģiskās orientācijas maiņa (reformācija). Vēlajos viduslaikos aizsākās un agrajos jaunajos laikos turpinājās politisko spēku un dinastiju pārgrupēšanās, abos vēstures posmos vērojams naudas saimniecības nozīmes pieaugums un sociālo spēku (kārtu) atraisīšanās.

Pāreja no viduslaikiem uz jaunajiem laikiem Livonijā nenotika tik krasi kā pāreja no aizvēstures uz viduslaikiem. Tas izskaidrojams ar viduslaiku gaitā radītajām daudz stabilākajām sociālajām un saimnieciskajām struktūrām, kas nepieļāva strauju pastāvošās kārtības maiņu. **Hronoloģisko robežu starp viduslaikiem un jaunajiem laikiem Livonijā tradicionāli ir pieņemts saistīt ar 1561./1562. gadu**, kad pēc ārējiem iebrukumiem sagruva agrākā politiskā kārtība. Šāda pieeja absolutizē viena faktora nozīmi un liek uz Livoniju raudzīties kā uz izņēmumu, salīdzinot ar vēstures attīstības gaitu kaimiņu zemēs pie Baltijas jūras ar līdzīgām sociālajām un ekonomiskajām struktūrām un līdzīgu attīstības līmeni.

Pirms spriest par pieņemtās vēlo viduslaiku beigu robežas pamatotību, kas balstās galvenokārt uz vienu notikumu, jāizvērtē arī **citi pārmaiņu faktori**. Ja Konstantinopoles krišana turku rokās 1453. gadā Livoniju ietekmēja netiešā veidā, tad daudz jūtāmākas sekas uz tās turpmāko attīstību atstāja Novgorodas iekarošana un pievienošana Maskavas valstij 1478. gadā, kā arī Pleskavas neatkarības likvidēšana 1510. gadā. Šie notikumi ne tikai lika pārskatīt Livonijas attiecības ar austrumu kaimiņiem, bet arī mainīja spēku samēru visā Baltijas jūras reģiona austrumdaļā. 1492. gadā iepretī Narvai tika uzsākta Ivangorodas cietokšņa celtniecība, kam bija jākļūst ne vien par militāri stratēģisku atbalsta punktu, bet arī alternatīvu centru Krievzemes tiešai tirdzniecībai ar Rietumeiropu, apejot Livonijas ostas. Hanzas Sv. Pētera sētas slēgšana Novgorodā 1494. gadā mainīja tradicionālās tirdzniecības plūsmas, kā rezultātā preču apmaiņā starp Austrumiem un Rietumiem jūtami pieauga Livonijas pilsētu loma. 15. gadsimta gaitā bija ievērojami palielinājusies vasaļu kārtas ietekme, un arī turīgais pilsētnieku augšslānis arvien noteiktāk iesaistījās politiskajos procesos. Ir pamats domāt, ka 15. gadsimta beigās notika Livonijas landtāga pārorganizācija no teritoriālo veidojumu pārstāvniecības orgāna uz kārtu pārstāvniecības sanāksmi, kā rezultātā landtāgā izveidojās vasaļu kūrija un pieauga bruņniecības un pilsētu politiskā nozīme.

16. gadsimta 20. gados Livonijā sākās reformācija. Luterticībā pārgāja ne tikai pilsētnieki, bet arī daudzi muižnieki. Reformācijas ietekmē notika būtiskas sociālas pārmaiņas, mazinājās katoļu garīdzniecības ietekme un mainījās sociālo spēku samērs. Tika iedragāta ne vien Romas katoļu baznīcas autoritāte, bet arī izraisījās varas krīze. Reformācijas uzvara Livonijā gan nenoveda pie tūlītējas pārejas uz laicīgas valdīšanas modeli kā Prūsijā. Ārēji saglabājās iepriekšējās, savu laiku pārdzīvojušās politiskās organizācijas un zemes kundzības formas, taču atbalsts reformētājā sabiedrībā katoļu bīskapiem un ordenim bija zudis.

Kopumā ņemot, 15. un 16. gadsimta mijā Livonija piedzīvoja līdzīgas pārmaiņas kā citas Rietumu kristītās pasaules zemes, un nav pamata tās viduslaiku beigu robežu atbīdīt līdz 1561./1562. gadam. **Plašākā nozīmē par robežu starp viduslaikiem un jaunajiem laikiem Livonijā, tāpat kā citās Rietumu kristietības zemēs, var uzskatīt laiku ap 1500. gadu.**

Valda Kļava

JAUNO LAIKU SĀKUMA DATĒJUMA PROBLĒMA LATVIJAS VĒSTURĒ

Vēstures literatūrā ir novērojamas atšķirības jauno laiku sākuma datējumā attiecībā uz Eiropas vēsturi kopumā un attiecībā uz Latvijas vēsturi konkrēti.

Eiropas vēstures jauno laiku hronoloģisko ietvaru jautājumā Latvijas vēsturnieki kopš deviņdesmito gadu sākuma ir pieslēgušies vispārpieņemtajai periodizācijai un viduslaiku un jauno laiku miju attiecina uz 15./16. gs. miju, bet attiecībā uz Latvijas vēsturi joprojām bieži tiek saprasts, ka jauno laiku sliekšnis ir Livonijas sairšana 1561. gadā. Šim uzskatam ir dziļas vēsturiskas saknes, un pastāv virkne faktoru, kas nodrošina tā dzīvotspēju arī mūsdienās.

Pret minēto gadskaitli (vai pareizāk – notikuma, kuru tas simbolizē, lomu Latvijas vēsturē) ir vērojama niansēs atšķirīga attieksme:

- akceptēšana bez komentāriem, pasīvi sekojot tradīcijai (kā tas notiek visbiežāk), – un tam ir savs racionāls pamats, proti, stingri ņemot, nav pamata nerespektēt historiogrāfijā ilgstoši pārstāvēto periodizācijas pieturas punktu, kamēr zinātniski argumentēti tā nav apstrīdēta un nav pierādīta nepieciešamība turēties pie cita varianta;
- izvairīšanās no terminu “viduslaiki” un “jaunie laiki” lietošanas, runājot par 15./16. gs. miju un 16. gs. pirmo pusi, tādējādi apejot šo diskutablu jautājumu;
- problēmas apzināšanās un centieni skaidrot tās sarežģītos cēloņus. To, piemēram, dara Edgars Dunsdorfs darbā “Latvijas vēsture 1500–1600” (1964), norādot, ka Livonija bija kļuvusi par anahronismu un “vairs neiederējās modernajā pasaulē”, un tālāk uzsverot, ka Livonijas senjori neizprata politiskās pārmaiņas Eiropā un “centās saglabāt savu no viduslaikiem mantoto iekārtu”, kaut arī, “lai varētu pastāvēt kā valsts modernā pārveidotā pasaulē, [...] Livonijai būtu vajadzējis pārveidot valsts iekārtu pēc Rietumeiropas parauga un kļūt par nacionālu centralizētu valsti [...] Tas nebija iespējams” (15.–18. lpp.);
- kompromisa variantu piedāvājums, žonglējot ar terminiem. Piemēram, Indriķis Šterns darbā “Latvijas vēsture 1290–1500” (1997) atzīst, ka ar 1500. gadu kāds organiski saistīts posms Latvijas vēsturē nebeidzas, jo “viduslaiku Livonija” turpinājās līdz 1561. gadam. “Tāpēc laika posmu Latvijas vēsturē starp 1290. un 1500. g. vislabāk saukt par “Latvijas viduslaikiem”, tā pielaiķojot šo periodu vēlājiem viduslaikiem Vakar-eiropas vēsturē” (11. lpp.);
- pēdējā laikā arvien biežāk sastopamā pieturēšanās pie kopējās Eiropas periodizācijas, izvairoties no komentāriem par to, ka šajā jautājumā pastāv viedokļu atšķirības.

Beidzamajos gados problēma ir aktualizējusies. Un nav nejaušība, ka tā uzmanības lokā nonākusi, lielā mērā pateicoties vajadzībai hronoloģisko neatbilstību skaidrot vēstures mācīšanas procesā skolā. Mācību grāmatās un metodiskajos palīgīdzekļos ir atrodamas norādes uz minēto pretrunu periodizācijā, ko var saprast kā vēlējumu, lai jautājums tiktu diskutēts un risināts arī zinātniskā līmenī.

Tā Juris Goldmanis mācību līdzekli "Latvijas un pasaules vēsture: Notikumi, jēdzieni, personības" (2007) neitrāli ieskicē problēmu, atstājot secinājumus lasītāja ziņā: "Tā kā dažādos Eiropa reģionos pastāvēja vērā ņemamas atšķirības, aplūkojot atsevišķu zemju (piemēram, Latvijas) vēsturi, ir iespējamas būtiskas atkāpes no šiem ietvariem [domāts jauno laiku sākums ar 15./16. gs. miju]" (90. lpp.), bet turpat arī dod Eiropas un Latvijas notikumu un parādību sinhronās tabulas, kur paralelitate norisēs ir acīmredzama. Indulis Ķeniņš sava darba "Latvija gadsimtu lokos, 2. d.: Viduslaiki 13.–15. gs." (2005) ievadā pauž noteiktu nostāju, kaut dara to piesardzīgi: "Vairākos darbos par Latvijas vēsturi viduslaiku posmā iekļauts arī 16. gadsimts, tomēr autors uzskata, ka jāsaskaņojas ar pārējo Eiropas zemju un tautu vēstures hronoloģiju, kas nosaka ar 16. gs. datēt jauno laiku vēstures sākumu" (5. lpp.). Tajā pašā laikā Vilnis Purēns mācību grāmatā "Latvijas vēsture pamatskolai, 2. d.: Jaunie laiki" (2007) jau skaidri ar hronoloģiju un laika asi Latvijas vēsturi iekļauj Eiropas vēstures periodizācijā, kā jau bija darījis 1998. gadā grāmatā skolotājiem, norādot, ka Livonija turpināja pastāvēt arī jauno laiku sākumā.

Protams, skolas mācību un metodiskā literatūra nebūs līdzeklis periodizācijas jautājumu risināšanai zinātniskā līmenī, bet "barometrs", kas norāda uz tādas akūtu nepieciešamību gan.

Es no savas puses esmu centusies pievērst uzmanību šai problēmai vairākos rakstos (Latvijas Arhīvi, 2008, 4; Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki, 2006, 3) un konferenču referātos, jo, manuprāt, jauno laiku sākuma datējums Latvijas vēsturē mūsdienās ir nerisināts, bet aktuāls jautājums, kurš pagaidām vai nu, samierinoties ar tradīciju, pamests novārtā, vai arī, nespējot to ignorēt, tiek risināts intuitīvi. Nav runas par gadskaitli (kam šā vai tā ir tikai simboliska nozīme), bet gan par periodizācijas principu izpratni. Un šajā sakarībā Latvijas vēsture slēpj sevi nopietnas pētnieciski nerisinātas problēmas.

Laikmetu mijas attiecināšana uz Livonijas bojāeju un tās bijušās teritorijas pakļaušanu kaimiņu lielvarām ir skaidrojama ar spēcīgu tradīciju, kas pamatos mantota no vācbaltu historiogrāfijas un 20. gs. 20.–30. gadu nacionālās historiogrāfijas, kur (abos gadījumos) interpretācijas spēcīgi ietekmēja politiski un ideoloģiski faktori. Arī pēckara latviešu historiogrāfijā – ne trimdas, ne padomju marksistiskajā – nepastāvēja apstākļi, kas liktu šo jautājumu pārskatīt atbilstoši Eiropā pieņemtajiem periodizācijas principiem. Savukārt pēc 1991. gada jautājums nav mērķtiecīgi risināts.

Vācbaltieši 1561. gadu traktēja kā epohālu sakarā ar to, ka tas iezīmēja beigas viduslaikos radītajai un no viņu puses idealizētajai Livonijas sistēmai. Latviešu nacionālā historiogrāfija 20. gs. 20.–30. gados, diametrāli pretēju apsvērumu vadīta, tieši otrādi – 1561. gadu saprata kā beigas "viduslaiku tumsonībai" tās augstākajā pakāpē, t.i., vēsturiskā kontekstā kritizējamo Baltijas vāciešu nedalitajai kundzībai. Abos gadījumos termini "viduslaiki" un "jaunie laiki" reti lietoti kā vēstures perioda apzīmējums. Parasti tie netieši izmantoti kontekstā kā norāde uz aprakstāmo parādību vērtējumu, liekot saprast, ka pēc 1561. gada novērojamas jaunajiem laikiem tipiskas norises. Latviešu vēsturnieku vidū pastāvēja arī radikālāki, izteikti ideoloģizēti uzskati, atbilstoši kuriem visa vēsture starp 12./13. gs. miju un 1918. gadu ir "mūsu [latviešu tautas] viduslaiki" (A. Švābe 1935).

Visbiežāk šajā laikā lietotais vēstures iedalījums bija pēc politiskās dominantes principa, kas saskanēja kā ar vācbaltiešu, tā latviešu vēsturnieku Latvijas vēstures traktējumu (Livonija, “poļu laiki”, “zviedru laiki”, “krievu laiki”, neatkarīga Latvijas valsts), atbilstoši kam kā robežšķirtnē izvirzīts 1561. gads. Minētie apstākļi nekādi nerosināja pēc būtības pētīt laikmetu robežu, jo īpaši – varbūtējās agrinās modernizācijas izpausmes 15./16. gs. mijā un 16. gs. pirmajā pusē (Livonijas sairuma priekšvakars apriori tika piedēvēts viduslaikiem). Tas viss lika atturēties no paralēlu vilkšanas ar kopējām Eiropas un Baltijas jūras reģiona attīstības tendencēm un mudināja Latvijas vēsturi iedalīt pēc minētās politiskās varas principa un tās norises reducēt uz faktoloģiju, tādējādi faktiski no vēstures procesa norises viedokļa nošķirot tās no pārējās Eiropas vēstures.

Latviešu vēsturnieki trimdā izjuta nepieciešamību, no vienas puses, iekļauties jaunākajās Rietumu historiogrāfijas tendencēs, bet, no otras puses, arī saglabāt nacionāli orientēto attieksmi pret Latvijas vēsturi. Tā rezultātā 1561. gads savu iepriekšējo nozīmi saglabāja. Taču paralēli parādījās atsauces uz modernizācijas izpausmēm arī 16. gs. pirmajā pusē, bet ar norādi, ka Livonijas apstākļos politiskajai vēsturei tomēr bijusi izšķiroša nozīme. Padomju marksistiskā historiogrāfija kā viduslaiku beigas traktēja 17. gs. vidū, līdz ar ko jautājums par jaunu laikmetu veidojošām parādībām 16. gs. vispār nepastāvēja. No šķiru pretišķību teorijas viedokļa izdevīgais aplūkojamā vēstures posma dalījums “vācu”, “poļu”, “zviedru” kundzības laikos tika saglabāts. Tādējādi arī 20. gs. 40.–80. gadi nesekmēja agrinās modernizācijas tendenču izpēti 16. gs. pirmajā pusē un vidū.

Mūsdienu Latvijā resursu trūkums un, iespējams, arī problēmas pietiekama neapzināšanās pagaidām ir traucējusi sistemātiski pievērsties 16. gs. pirmās puses un vidus izpētei.

Jāsecina, ka viduslaiku un jauno laiku mija Latvijas vēsturē kā atsevišķa problēma mūsdienās netiek (un latviešu historiogrāfijā nekad nav tikusi) pētīta. Joprojām dzīvais priekšstats par to, ka tā iezīmējas 1561. gadā, saistāms ar pasīvu sekošanu tradīcijai, no kuras pārņemts zināms Latvijas viduslaiku (kas beidzas līdz ar Livonijas sabrukumu) “tēls” un orientēšanās uz vēstures iedalījumu pēc politiskā principa. Viduslaiku un jauno laiku mijas interpretācija Latvijas vēsturē ir viens no tiem apstākļiem, kas veicinājuši priekšstatu nostiprināšanos sabiedrības apziņā par Latvijas vēsturi kā no kopējās Eiropas un reģiona vēstures nošķirtu parādību.

Eiropas vēstures periodizācija mūsdienu historiogrāfijā ir balstīta uz priekšstatiem par perioda iekšējo kontinuitāti un tā būtiskākajiem raksturlielumiem. Attiecībā uz jaunajiem laikiem kā galvenais periodu vienojošais elements tiek saprasts iekšējās un ārējās modernizācijas process visās savās daudzveidīgajās izpausmēs (attiecīgi agrajos jaunajos laikos – agrinās modernizācijas elementi). Tas konkrētu vēsturisko parādību un norišu pētniecībā nozīmē nepieciešamību vērtēt tās pēc to rakstura uz kvalitatīva salīdzinājuma pamata teritoriālā un hronoloģiskā dimensijā. Modernizācija kā galvenais jauno laiku raksturlielums nostiprinājās vēstures pētniecībā kopš 20. gs. sākuma (Zombarts 1902; Vēbers 1904, 1905; Trelčs 1906). Orientēšanās uz politiku kā būtiskāko vēstures izpausmi (kā tas notiek, ja saistām

jauno laiku sākumu ar Livonijas iziršanu) ir 19. gs. pirmās puses vēstures izpratnes mantojums.

Periodizācija, protams, ir nosacīta un vertikālā (laika gaitā) un horizontālā (dažādu kultūru, civilizāciju ietvaros) dimensijās mainīga, jo tā tiek veidota un lietota vēstures procesa sastrukturēšanas, pārskatāmības, pētniecisku un organizatorisku ērtību labad. Taču tā nav svārstīgu nejausību rezultāts, bet gan atspoguļo periodizācijas izstrādātāju un lietotāju vēsturisko pašapziņu, jo tiek veidota, balstoties uz priekšstatiem par būtiskākajām vēstures attīstības likumsakarībām un no tiem izrietošajām pētāmā laikmeta pamatiezīmēm. Izejas parametri periodizācijas veidošanā ir tā mēraukla, ko mēs piemērojam pagājušajiem gadsimtiem kontekstā ar savu šodienas izpratni par svarīgāko vēsturiskajā attīstībā. Mēs uzdodam vēsturei mums šodien aktuālus jautājumus tāpat, kā to ir darījuši citi citos laikos, un atbilstoši tiem veidojam savu priekšstatu par svarīgākajiem cilvēces attīstības soļiem līdz mūsu dienām. Tāpēc attieksme pret periodizāciju ir zināmā mērā vēsturiskās identitātes jautājums. Bet attiecībā uz Latvijas viduslaiku beigām mēs pagaidām diemžēl nereti pieslejamiem no 19. gs. nākušiem priekšstatiem. Cita lieta, ka mūsdienās lietotā trīsdalīgā vēstures periodizācija neapšaubāmi izceļas ar stīvumu un saturisku relativismu. Taču tieši tāpēc vēsturnieki nodarbojas ar detalizētu laikmeta profila pētniecību, un šajā sakarībā pēdējos 30 gados agrīe jaunie laiki, par kuru sākumu mēs šodien diskutējam saistībā ar Latvijas vēsturi, ir "karsta" tēma zinātniskajā vidē.

Šķiet, Latvijas vēstures pētniekiem būtu vēlams detalizēti iepazīties ar mūsdienu vēsturnieku lietotajiem periodizācijas kritērijiem, viduslaiku un jauno laiku mijas izpausmju analīzes pieredzi un aktuāliem problēmu uzstādījumiem attiecībā uz agro jauno laiku strukturālo parādību pētniecību. To gaismā pētot un izvērtējot norises Latvijas vēsturē no 15./16. gs. mijas līdz 16. gs. vidum, būtu iespējams tās salīdzināt ar līdzīgām norisēm šajā laikā citviet Eiropā un tādā kārtā, iespējams, revidēt tradicionālos priekšstatus par vietu, kāda tiek ierādīta 1561. gadam Latvijas vēstures periodizācijā, vai arī tos mūsdienīgi argumentēt.

Diskusijā tika konstatēts, ka periodizācijas lietderību dalībnieki neapšaubā: tā palīdz strukturēt vēstures procesus, sakārtot to iedalījuma shēmas, jo konkrēti atskaites punkti vēsturiskajā laikā ir īpaši vajadzīgi, veidojot datorenciklopēdijas un datubāzes. Atjaunotās Latvijas Republikas laikā tā vienu reizi ir pārskatīta 90. gadu sākumā, kad LU Latvijas vēstures institūta arheologi diskutēja par arheoloģijas periodizāciju, kā rezultātā tapa grāmata "Latvijas senākā vēsture: 9. g.t. pr.Kr. – 1200. g." (Rīga: LU Latvijas vēstures institūts, 2001), kurā prezentētā periodizācija atšķiras no izdevumā "Latvijas PSR vēsture: no vissenākajiem laikiem līdz mūsu dienām" (Latvijas PSR vēsture, 1. sēj., Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmija. Vēstures institūts, 1986) dotās periodizācijas. Viena no atšķirībām ir fakts, ka pirmajā aizvēsture datēta no 10. g.t. p.m.ē., bet otrajā – no 9. g.t. p.m.ē. Diskusijas par viduslaiku un agro jauno laiku vēstures periodizācijas problēmām gaitā noskaidrojās, ka pētnieki ir vienisprātis par to, ka viduslaiku beigas Livonijā nosacīti datējamas ar 1500. gadu. Domstarpības izpaužas uzskatos par agro viduslaiku esamību vai neesamību šajā vēsturiskajā

telpā. Turpmākas apspriešanas vērtas ir tādas diskusijā iezīmētās problēmas kā terminoloģija, Livonijas vēsturisko procesu un parādību saistība ar analogiskiem procesiem un parādībām Ziemeļeiropā un visā latīņu kristīgajā Eiropā, kā arī no tās izrietošais jautājums par periodizācijas sinhronizāciju un asinhronizāciju ar Ziemeļeiropu un Rietumeiropu, tāpat kritēriju problēma (konkrēti uz kuriem kritērijiem Latvijas viduslaiku pētnieki vienotos balstīt viduslaiku un jauno laiku periodu datējumu), jauno laiku perioda beigu datēšana, kā arī jautājums par šādu vēstures periodizācijas koncepciju ietekmi uz pētniecību.

A. Vijups: Livonija nepiedzīvoja viduslaiku agrīno posmu, tāpēc Latvijas viduslaiku vēsture daļās attīstītajos viduslaikos un vēlajos. Ja tā, vai varam uzskatīt, ka šis nosacīti izvēlētais 1200. gads – 12./13. gadsimta mija ir attīstīto viduslaiku sākums Livonijā?

I. Misāns: Tam var piekrist, jo no šī laika konstatējamas attīstīto viduslaiku sabiedrībai raksturīgās iezīmes. [..]

Valdis Blūzma (Biznesa augstskola “Turība”): Agro viduslaiku neesamību Latvijas teritorijā tomēr mudina apšaubīt divi fakti. Viens – vai Rimberta hronikā ap 853. gadu aprakstītais Kurzemes valstiskais veidojums – piecas *civitates*, ar kuru karoja dāņi un zviedri, neliecina par atšķirību no aizvēstures? Otrs fakts būtu Jersikas valdnieka Visvalža apgalvojums, ka Jersika ir viņa tēvu mantojums, ko hronikā nav apšaubījis Latviešu Indriķis, rakstot par Jersikas ieņemšanu 1209. gadā. Turklāt te atradās pareizticīgo baznīca, bet kristīgā reliģija balstās uz rakstītu vārdu. Vai tas ļauj domāt, ka Latvijas teritorijā tomēr pastāvējis arī agro viduslaiku periods? Jo līdz Visvaldim Jersikā, kā redzams, bija arī citi valdnieki – dinastiski vienvaldnieki.

I. Misāns: Lietojot metaforu, Livonijā agro viduslaiku periods neizgāja visu deviņu mēnešu ciklu. Nav noliedzams, ka attīstību ietekmēja arī ārēji faktori. Var minēt grieķu katoļu baznīcu, kurai bija atbalsta punkti, un nav apstrīdams jautājums, ka zināma ietekme bija arī pareizticībai. Jautājums ir – kas bija pareizticības adresāts? Cik lielā mērā šī ticība bija importēta un tās adresāts bija no Polockas nākusi karadraudze, un cik lielā mērā tai pieslējās vietējie iedzīvotāji? Nav izslēgts, ka vara un varbūt manta, īpašumi tika mantoti. Taču ir jāvērtē elementi, kas noteica pārmaiņas sabiedrībā kopumā. Nav pamata apgalvot, ka pirms 12. gadsimta beigām – 13. gadsimta sākuma sabiedrība Latvijas un Igaunijas teritorijā būtu strukturēta līdzīgi kā zemēs, kas bija konsolidējušās uz kristietības pamatiem. Kas attiecas uz Rimbertu un *civitates* – tas arī nav vietējais avots, bet ir saistīts ar skandināviem. Te bija teritorija, kas bija pakļauta dažādām ietekmēm, un mēs esam informēti tikai par tām, kas atstājušas pēdas rakstītajos avotos. Tomēr tas nemaina kvalitatīvo vērtējumu tai sabiedrībai.

Elita Grosmane (LMA Mākslas vēstures institūts): Mākslas vēsturē viduslaikus datē ar vācu ekspansiju un Ikšķiles mūra pils un baznīcas celtniecību. [..] Bet pirmā mūra arhitektūra Latvijas teritorijā nebūt nav Ikšķiles baznīca. Ir arī agrāki artefakti – senās baznīcas, par kurām min arheologi, Jersika, Koknese, Aizkraukle, pareizticīgo baznīcas. Baznīcu mūra pamati ir artefakts, ko nevar ignorēt. Bet tas viduslaikus Latvijā pārceļ par veselu gadsimtu – uz 11. gadsimta otro pusi.

I. Misāns: Brēmenes Ādama hronikā runa ir visdrīzāk par koka baznīcu. Jūsu komentārs tikai pastiprina manu pozīciju. Viena mūra celšanas fakts nedod pamatu apgalvojumam, ka ar šo brīdi sākas viduslaiki. Ja tiks atklāti kādi citi, agrāki mūra pamati, tas nenozīmēs, ka viduslaiku sākuma robeža automātiski būtu pārceļama atpakaļ. Par viduslaikiem liecina komplekss daudzu kritēriju kopums, tie nozīmē kvalitatīvas pārmaiņas. Baznīcas celšana un misionēšanas sākums pats par sevi vēl neizraisa kvalitatīvas pārmaiņas.

G. Zemītis: Protams, ka ir grūti mums šeit, Latvijā, piemērot Rietumeiropas periodizāciju, bet būtu jācenšas maksimāli tuvojot Ziemeļeiropas hronoloģijai un tās periodizācijai, lai mēs būtu saprotami, jo ar 1561. gadu mēs veidojam specifisku Latvijas situāciju. Viens no diskutabliem jautājumiem varētu būt agrīnais viduslaiku periods, kur robežšķirtne ir 800. gads, nosacīti – 9. gadsimts. Vai to varētu saukt par agrājiem viduslaikiem? Kolēģis Valdis Blūzma atzīmēja, par Rimberta hroniku runājot, un, šķiet, jau Voldemārs Kalniņš runāja par agrīno barbaru valstu periodu no 9. līdz 12. gadsimtam. Te ir virkne pazīmju, kas nošķir šo periodu no dzelzs laikmeta, – maztautas tiek sauktas vārdos, pirmās ziņas par piecām agrīnām valstīm – *civitates*, tātad šeit varētu būt procesi, kā rezultātā vara kļūst mantojama un sāk veidoties valdnieku dinastijas.

Par perioda beigu robežu – 1200. gads ir ne tikai kristietības ienākšana, šeit ir arī citas jaunas iezīmes. Par mūra baznīcu – Jersikā neesam atraduši mūra baznīcas paliekas, daži mūri varētu būt Aizkrauklē, tomēr diskutabli, vai tie varētu būt baznīcas mūri. Tomēr 1200. gads varētu būt robežšķirtne, jo ar šo robežu saistāma ordeņa dibināšana, Livonijas izlēņošana, lēņu attiecības, kas ir feodālisma pamats, pilsēta ar pilsētas tiesībām – Rīga. Par viduslaiku beigu gadu – jauno laiku sākumu, domāju, ka piemērojams kritērijs ap 1500. gadu, jo šajā laikā ir virkne jaunu parādību Livonijā – muižu saimniecību veidošanās, senjoru–vasaļu attiecību vājināšanās (privilēģijas, žēlastības), Karolīnas recepcija, kas jau attiecas uz Livonijas pašu beigu periodu. Tomēr visbūtiskākais, kas mūs tuvina Ziemeļeiropai, ir reformācija, kas Livonijā uzvar. Livonija beidza pastāvēt jau jaunajos laikos, un tās beigas nav uzskatāmas par jauno laiku robežu.

A. Rādīņš: [...] Būtiskākā problēma ir kritēriji, kas nodala periodus. Piemēram, mūra baznīcas esamība. Caunes un Oses enciklopēdijā par viduslaiku mūra baznīcām Latvijā Livonijas perioda kartē ir atzīmēta tikai viena mūra baznīca Latgalē. Vai tas liecina par to, ka Latgalē nebija viduslaiku? Es saasinu problēmu, jo kritēriji ir svarīgi, un, kamēr tos nenosaucam, mēs mazliet spēlējamies. [...]

Ja runājam par pāreju no aizvēstures uz vēsturi, esmu agro viduslaiku fans. Nedrīkst izmest no Latvijas vēstures vietējos agros viduslaikos. Nav būtiski, kā tos apzīmējam, bet pazīmes ir. Mums bija baznīcas, kas avotos ir minētas Kursas teritorijā un Jersikā. Mēs gan vēl neesam tās arheoloģiski fiksējuši, pirmajā gadījumā neesam dislocējuši atrašanās vietu, savukārt otrajā gadījumā izrakumos neatpazinuši vai rakuši blakus, tomēr nav milzīgas nozīmes, vai tās bija mūra vai koka. Ja bija baznīca, bija rakstība. Pirmais rakstītais teksts Latvijas teritorijā ir 11. gadsimta rūnu uzraksts no Daugmales – gan svešā valodā, bet akmens ir vietējais dolomīts. Gribētos ticēt, ka

uzraksts ir tapis uz vietas. Mums bija mantota vara, sākot no *civitates* līdz Jersikai, mums bija valstiskas struktūras. Var tās saukt tā vai citādi, bet tās eksistēja. Tad pēkšņi krustneši mums "atnesa" citu Rietumeiropas sabiedrībā izveidoto valsts attīstības modeli. Tas nozīmēja pārrāvumu vietējo sabiedrību attīstībā, kur tobrīd pastāvēja vietējie agrie viduslaiki, vienalga, vai sākot no 800. līdz 1200. gadam vai no 1000. līdz 1200. gadam. Pēc tam sākās pārejas periods, kad tika radītas divas pasaules – viena, kas atnesa savu civilizāciju, un otra, kas mēģināja piemēroties vai nesaprata, kas notiek. Uz pārejas periodu var attiecināt simbolisko rāmi "1184. gads un 1290. gads" – no pirmās mūra baznīcas Ikšķilē, kas īsti nebija mūra baznīca, līdz zemgaļi nodedzina savu Sidrabenes pili un dodas uz Lietuvu. Pēc 1290. gada Latvijas teritorijā spēli noteica atnestais modelis. Tās bija simboliskās beigas. Jāatceras, ka periodizācija ir subjektīva – kā jau ilgstošā laikā akadēmiskā vidē radīta nosacīta sistēma, kas nav radīta uzreiz kā veselums, bet ir cīņas rezultāts. Jāņem vērā, ka sistēmas autori ir konkrēti vēsturnieki. Man šķiet, ka Latvijas viduslaiku vēstures periodizācijas jautājumu būtu jāsāk izvērtēt no nulles, nevis jāmēģina iekļauties Eiropas periodizācijā. Vietējos agrajos viduslaikos pie mums notika tas pats, kas Skandināvijā. Viņi paspēja izveidot savas karaļvalstis. Ja mums būtu bijuši vēl 100 gadi, Latvijas teritorijā arī tādas būtu izveidotas. Tad, ienākot vācu krustnešiem, notiktu cīņa par to, kurš sabiedrības attīstības modelis gūs virsroku – latīņu (Rietumu) vai pareizticīgais. [...] Attiecībā uz beigu robežu – manuprāt, nav būtiski, vai viduslaiki beidzas ar 1500. vai 1561. gadu, jo tam ir tikai praktiska nozīme. Melots ir abos gadījumos.

[..]

G. Straube: Mēs pieminējām, ka vajag kritērijus. Bet – vai kritēriji ir? Vai tie mums pašiem skaidri, un kā ar tiem darboties? Tā ir problēma. Grosmanes kundzes minētais piemērs no mākslas vēstures, kur viduslaiku sākuma robežas noteikšanai tiek izmantota pirmā mūra celtnē, parādīja, ka viena kritērija absolutizācija var radīt milzīgas problēmas. Acīmredzot ir jāsaprot, ka ir jābūt kritēriju sarakstam. Vienlaikus jāapzinās – periodizējot jāparedz arī kļūdas iespēja, jo visi sarakstā ietvertie kritēriji var arī nedarboties. Tas ir viens. Otrs – kā kādreiz kolēģis Klišāns teica, ja skolās Latvijas vēsturi un pasaules vēsturi māca atsevišķi, tad skolniekiem veidojas priekšstats, ka eksistē pasaules globuss un Latvijas globuss. Runājot par periodizāciju, ir jāsaprot, ka esam kādā telpā un ka ir jāskatās uz tiem kritērijiem un periodizācijas sistēmu, kādu piedāvā apkārtne – gan tuvākie kaimiņi, gan kristīgā pasaule.

Par jauno laiku sākumu. Ir zināms Šterna un citu dižgaru uzskats, ka viduslaiku beigu robeža nebūtu velkama 1561. gadā, ka pareizāk to būtu meklēt 15. un 16. gadsimta mijā. Bet mēs ar Andri Levānu savā laikā jau vienojāmies, un fakultātē Latvijas vēsture jau ilgāku laiku tiek docēta tā, kā godājamie kolēģi piedāvāja, – jaunus laikus Livonijā sākot ar reformāciju. Līdz ar to no uzskata, ka viduslaiki beidzas ar 1561. gadu, mēs sen jau esam atteikušies. Ja skatāmies uz periodizācijas problēmām, tad jāņem vērā, ka katrs vēsturnieks grib parotaļāties ar terminiem. Gatavojoties diskusijai, pašķīrstīju grāmatas un pamanīju, ka vienviet tiek absolutizēta reformācija kā jauno laiku sākums un lielā mērā tāpēc, ka var uzrakstīt smuku teikumu – ka jaunie laiki tika, kā literatūrā raksta, "*eingehämmert*" – pienagloti pie baznīcas vārtiem, kaut gan

pastāv aizdomas, ka Luters pašrocīgi ar āmuru nepiesita savas tēzes ar nagliņām. Bet smuki skan. Tāpēc bieži periodizācijā parādīsies konkrēti gadskaitļi, jo ar tiem var paspēlēties. Dabiski, ka pāreja no viena laika uz otru nav viens datums, bet garāks vai īsāks laiks. Jāpiekrīt Vēstures institūta un Nacionālā vēstures muzeja kolēģu teiktajam – ir jāņem vērā vietējās īpatnības. Man šķiet, ka vietējās īpatnības nebūtu tik daudz jārespektē, runājot par lielajiem posmiem – viduslaiki, jaunie laiki, cik daļot lielos periodus sīkākos.

Man pašam ir bijis konflikts ar vācu kolēģiem konfesionālisma dēļ – vienā projektā nevarējām vienoties, kad konfesionālisms beidzās Latvijas telpā. Vācu kolēģiem bija viens priekšstats – 1700. gads un neviena diena ilgāk, bet es teicu – ne vella te nav! 18. gadsimtā ieraugu krietni vairāk konfesionālisma, pat 19. gadsimtā ieraugu. Man ir bijušas sarunas ar citiem vēsturniekiem, kuri saka: jā, Latvijā konfesionālisms ir ļoti vēlina parādība. Tā kā vietējās īpatnības jāņem vērā. Man patik salīdzinājums ar Prokrusta gultu, kurā tiek mēģināts Latvijas telpu ieņemt, un bieži būs tā, ka kaut kur kājas ir par īsu, kaut kur – par garu. Bet, lai darbotos Eiropas kontekstā, ir svarīgi iekļauties kopējā telpā ar lieliem cipariem, tomēr neaizmirstot aizstāvēt savas īpatnības.

Jā runājam par Livonijas politisko vēsturi, tad nevaram to beigt ar 1500. gadu, tad mums ir jābrien iekšā 61 gadu agrajos jaunajos laikos. Katrā gadījumā nianse vienmēr būs. [...] Es labi atceros, vienā no lekcijām Teodors Zeids teica, ka pēc reformācijas Livonijas konfederācijas pastāvēšana bija tikai un tikai laika jautājums. Tā ka jau toreiz viņš iezīmēja to, ka process ar reformāciju ir sācies. Tā ka arī padomju laikā vēsturnieku noskaņojums lielā mērā bija vērsts uz to, ka reformācija vai notikumi tās tuvumā – Gūtenbergs, Amerikas atklāšana – ir tas laiks, kad notiek pāreja uz jaunajiem laikiem. Latvijas vēsturē ir jārunā par 1500. gadu kā jauno laiku sākumu. Turklāt ir jāsaprot, ka ir jāiekļaujas vismaz Eiropas vēsturiskajā kontekstā.

A. Vījups: Gribētu rosināt skatīties ne tikai Eiropas kontekstu, bet arī reģionālo kontekstu. Mēs Latviju kopš aizvēsturiskiem laikiem uztveram kā kaut ko patstāvīgu. Kādā projektā Baltijas vēstures rakstīšanā rezultāts, par ko varēja vienoties, sanāca ļoti plāns. Kad mēs igauņiem un lietuviešiem mēģinājām stāstīt, ka pie mums ir tautības vēlajā dzelzs laikmetā, mēs gandrīz izraisījām kaut ko līdzīgu “reņģu kariem”. Viņiem ir ciltis, viņiem nav nekādi agrie viduslaiki. Nupat kā iznākusi grāmata Lietuvas vēsturē – viduslaiku periodu viņi aplūko kopā ar aizvēstures periodu un beidz ar 1569. gadu, kad izveidoja vienotu Polijas–Lietuvas valsti. Mēs tagad beigsim ar 1500. gadu. Ko darīt ar Kurzemes un Zemgales hercogisti? Mums būs jau jaunie laiki, viņiem [Lietuvā] – valsts, ar kuru Kurzemes un Zemgales hercogiste atrodas vasaļattiecībās, bet tā tiek pieskaitīta vēl viduslaikiem. Es rosinu padomāt, ka robežas, ko esam nosprauduši – Latvija, Lietuva, Igaunija –, tās ir jaunāko laiku robežas, bet periodizācijas jautājumi būtu jādiskutē plašāk, reģionāli.

[..]

A. Levāns: Jūtu, ka runātāji savos pārspriedumos par periodizācijas problēmām balstās galvenokārt uz ticības elementiem. Protams, to pamatā ir racionāli spriedumi, bet beigās nonākam pie tā, kas katram sirdij tuvāks. Un es rikošos līdzīgi. [..]

Runa ir par indikatoriem, ar kuru palīdzību konstatējam zināmas, respektīvi, atpazīstamas sociālas parādības un mēģinām pie šīm parādībām “pieķēdēt” kādu (jau dotu) isāku vai garāku vēstures periodu. Runa bija arī par garajiem pārejas laikiem, un tas, manuprāt, ir sarežģītākais elements šajā prāta veidotajā konstrukcijā. Tieši tāpēc “paklūp” diskusijas par periodizācijas jautājumiem arī citviet pasaulē. Par indikatoriem: Grosmanes kundze skaisti nodemonstrēja viena indikatora – arhitektūras – darbību, piemēnot to vienā pusteikumā kā svarīgu pazīmi. Var piesaukt arī citus indikatorus, un tādi jau tika pieminēti. Atgriezīšos pie rakstu kultūras. Rādīņa kungs jau nosauca atsevišķus rakstu kultūras elementus, izvēršot plašas traktējuma spektra līnijas laikā, liekot tām savienot atsevišķu artefaktu (uzraksts rūnu rakstā uz Daugmalē atrasta priekšmeta no dolomīta, kura izcelsmes vieta nav zināma) ar hipotētiski eksistējušām (vietējām) sociālām struktūrām (“mantota vara” un “valstiskas struktūras”), kas marķē agro viduslaiku klātbūtni Daugavas lejtecē 11. gadsimtā. Interpretācija, kā redzams, ir atkarīga no perspektīvas. Es jautātu drīzāk pēc vietējas izcelsmes rakstu kultūras paraugiem, kuras svarīgs elements ir latīņu rakstība. Tie ir teksti, kas radušies labākajā gadījumā 13. gadsimta pirmajā dekādē, pavisam droši – otrajā dekādē, bet lielākā skaitā ir producēti, tikai sākot ar 13. gadsimta 20.–30. gadiem. Ja šis būtu viens no svarīgākajiem par viduslaiku sākumu liecinošiem “kroņindikatoriem” Līvoniņā, tad man par Misāna kunga piedāvāto modeli būtu jāpaceļ augstākās atzīmes kartiņa, jo tas “strādā”. Protams, pieminot citus indikatorus – arhitektūras un lietu artefakti, politiskas un varas struktūras vai uzvedības un tiesību normas – un piešķirot kādam no tiem sevišķu svarīgumu, viņa piedāvātais koncepts, iespējams, nestrādās tik labi. Problemātiskās jomas, veidojot jebkuru periodizāciju, ir termini. Tie ir klupšanas akmeņi līdzīgi tādiem kā “garais pārejas laiks” (nevis periods!) starp vienu periodu un otru. Piemēram, termins “valsts”. Ar to sākas visas mūsu nelaimes, runājot par antiko pasauli, runājot par viduslaikiem un runājot arī par agrariem jaunajiem laikiem līdz absolūtismam. Tā ir nopietna problēma. Mēs nevaram runāt, piemēram, par “baznīcas valstīm” Austrumbaltijas telpā 13.–15. gadsimtā. Tas nav nopietni. Protams, termins “valsts” mums ir saprotams. Jo mums ir konkrētas asociācijas, mums ir konkrēta labāka vai sliktāka pieredze, mūsu konkrētajā vēsturiskajā laikā dzīvojot, mums ir veidojusies konkrēta mūsu zināšanu pieredze, kas balstās uz izlasīto, iegaumēto, iemācīto. “Valsts”, runājot par viduslaikiem, ir termins, kurš mūsu konkrētajā tvērumā, tas ir, iemācītajā, iegaumētajā konkrētu zināšanu pieredzē par modernām sabiedrībām, nekādā gadījumā nav projicējams ar tādu pašu adekvātumu uz senajām sabiedrībām. Ar to sākas galvenās sociālo interpretāciju problēmas, ja mēs valstis gribam ieraudzīt visur. Lai izvairītos no šīm naivās un neprofesionālās pieejas radītām problēmām, kas apdraud mūsu konstrukcijas vai stereotipus, mēs pievienojam atribūtu “agrā” valsts vai “proto-” valsts, kaut gan, iespējams, labi apzināties, ka tas nav īsti godīgi iepretim matērijai, ar kuru strādājam. Viduslaikos lieto terminu “*regnum*” un neviens nelieto terminu “valsts”, kura nav, vai kaut ko tamlīdzīgu, pie tam “*regnum*” nav termina “valsts” sinonīms. [...]

E. Eihmane: Ja vienojamies, ka viduslaiku periods attiecināms tikai uz Rietumu kristīgās sabiedrības jeb Romas katoļu dzīves telpu, tad, neiedziļinoties

tā pazīmēs, daudzas no kurām šķiet diskutablas, manuprāt, viduslaiku periods Livonijas vēsturē sākās tad, kad šī teritorija tika iekļauta Rietumu kristīgajā pasaulē. [...] Piekrītot, ka viduslaiku periodu definē faktoru kopums, par galveno robežšķirtni viduslaiku sākumam es uzskatu nevis kristietības ienākšanu Livonijā, bet šīs teritorijas iekļaušanu Rietumu kristīgajā pasaulē – integrēšanu viduslaiku sabiedrības kopējā politiskajā, kultūras utt. tiklā (un tas nav gluži viens un tas pats, jo zināma kristietības ietekme izplatījās Livonijā ilgi pirms tās kļūšanas par Romas katoļu dzīves telpas sastāvdaļu). Šo procesu, manuprāt, iezīmēja bīskapijas dibināšana šajā teritorijā.

Taustāmie faktori, pēc kuriem mēdz vērtēt viduslaiku ienākšanu Livonijā, tādi kā mūra ēkas, ir ārkārtīgi subjektīvi. Tās drīzāk ir saistītas ar jaunu tehnoloģiju ienākšanu un pieejamo materiālu izmantošanu, jo, ja šeit nebūtu materiālu mūra ēku celtniecībai, vai tāpēc šeit nebūtu viduslaiku? Es gribētu distancēties no viduslaiku periodizācijas saistīšanas ar vietējo etnolingvistisko grupu kristianizācijas pakāpi. Jo – ko nozīmēja būt kristietim attiecīgajā periodā? Kristieša standarti 13. gadsimtā atšķīrās no vēlāko laiku izpratnes par kristieša būtību, turklāt jānodala kristiešu standarti attiecībā uz sabiedrības intelektuāļu slāni un zemniekiem. Viduslaiku periodizācijas pakļaušana vietējo etnolingvistisko grupu kristianizācijai ir zināmā pretrunā ar otro, ar rakstības indikatoru, kas nav attiecināms uz vietējām etnolingvistiskajām grupām. Kopumā piekrītu tam, ka viduslaiku perioda sākums Livonijā būtu attiecināms uz 13. gadsimta sākumu, un viedoklim, ka no valodnieciskā un loģikas viedokļa īpaši termins “aizvēsture” ir novecojis un to būtu laiks pārskatīt.

M. Auns: Uz kādu kritēriju pamata datē viduslaiku sākumu vai viduslaiku beigas citur Eiropā – jāsaka, ka ir vērojams haoss. Ja ar periodizāciju gribam veidot skaidru struktūru, tad faktiski tādas nav, jo dažādos Eiropas reģionos to interpretē dažādi. Piemēram, Serbijā viduslaiku sākums ir 5. gadsimts – slāvu ienākšana Balkānos. Protams, tur ne smakas nav no viduslaiku sabiedrības, bet viņi datē to kā savu viduslaiku sākumu. Viduslaiku beigas – 1453. gads – Osmaņi iekaro Serbiju, sākas serbu jaunie laiki, bet vienlaikus Osmaņu impērijā turpinās viduslaiki. Tātad sajukums gan pašos vispārīgajos perioda sākuma datēšanas principos, gan šaurākos kritērijos, gan arī atšķiras viedokļi, vai viduslaiki ir specifiska Rietumeiropas īpatnība, vai tajā var iekļaut Ziemeļeiropu un vai var iekļaut Austrumeiropu. Ja viduslaikus uzskatām par specifisku Rietumeiropas parādību, tad to varam aizvietot ar tādu jēdzienu kā viduslaiku Rietumeiropas kultūra, kas būtu apmēram tāds pats jēdziens kā švikātās keramikas kultūra, kas pastāv noteiktā laikā noteiktā periodā, bet ir specifiska tikai Rietumeiropai, un pārējā Eiropas daļā ir kaut kas savs, tātad viduslaiku nav. Problēma ir arī lielle pārejas periodi. Ja izdalām 100–200 gadu pārejas periodu uz viduslaikiem un pārejas periodu uz jaunajiem laikiem, tad viduslaiki pazūd. Un ir jautājums: kas ir šie pārejas periodi, kam tos pieskaitīt – sākumam vai beigām?

No akadēmisko pētnieku viedokļa ir svarīga sistēma, tātad kritēriji, kas nosaka, ka pastāv viduslaiku vai citu laiku sistēma. [...] Un sistēmu raksturo kādas galvenās iezīmes. Teiksim, kad viduslaiki sākas atsevišķās teritorijās. Tā var uzskatāmi redzēt, kā impulsi (viduslaiku īpatnības, struktūra) no Rietum-

eiropas izplatās tālāk uz Ziemeļeiropu, tad Austrumeiropu (Krievzemi) un nonāk līdz Baltijai. Bet tās sabiedrības, teritorijas, kas atrodas ārpus Rietumeiropas kā bāzes teritorijas, nepastāv atrauti no pārējās Eiropas. “Bāzes teritorijas” ietekmē arī visu to, kas atrodas blakus. Jautājums ir, cik ļoti, kādā veidā ietekmē. Mans secinājums ir – ka svarīgākais ir ne tik daudz meklēt šauri specifiskus kritērijus (rakstība, kristietība), bet vispārīgākus kritērijus. Tā būtu pieminētā modernizācija, kas nozīmētu arī jaunu tehnoloģiju ieviešanu, vērtību sistēmas maiņu, teiksim, attieksme pret cilvēku, sava veida unifikācija, lokālā globalizācija jeb eiropeizācija, kaut kādu kopīgu iezīmju veidošanās visā Eiropā. No bāzes teritorijas kaut kādi impulsi nonāk tur, kur vēl nevaram runāt par rietumeiropiskām iezīmēm, bet tajā pašā laikā notiek tirdzniecība, mākslas, modes impulsu pārņemšana. 13. gadsimtā, kad vietējie iedzīvotāji pieņēma šo jau attīstīto viduslaiku sistēmu, viņi varēja to pieņemt tāpēc, ka tas viņiem nebija nekas nesaprotams, nebija nekādu būtisku atšķirību starp vietējo un to, kas tika ienests. Viņi saprata, kas ir līgums, saprata tirdzniecības sistēmu. Visu laiku no bāzes teritorijas impulsi tieši vai pastarpināti nonāk teritorijās, kur neredzam klasisko Rietumeiropas sistēmu. Tātad viens mans secinājums būtu tāds, ka jāskatās vispārīgāki kritēriji, lai laikmetus nošķirtu.

Otrs – ja nosakām laikmeta robežas no tā līdz tam laikam, tad būtu arī jāskatās, vai attiecīgā teritorija dzīvo kopsakarā ar bāzes teritoriju. Runājot par Baltiju – kad Latvijā sākt viduslaikus. Tie nesākas tad, kad Rietumeiropā, kur tie būtu agrāk. Uz Baltiju būtu jāskatās Ziemeļeiropas kontekstā. Ja Ziemeļeiropā vikingu laikmetu atzīst par viduslaikiem, tātad arī Latvijā ir viduslaiki, jo tolaik te nebija kristietības, bet te zināja, ka tāda pastāv. Mūra arhitektūru te nelietoja, bet zināja, ka tāda eksistē. Jo Baltija nebija izolēta. Priekšstats, ka mēs bijām atpalikušāki, ir no tā, ka mums nebija rakstīto avotu. Manā koncepcijā iekļaujas arī viduslaiku beigu datējums ap 1500. gadu, jo mēs dzīvojam kopsolī ar Ziemeļeiropu un Rietumeiropu.

Rakstu kultūru nevajadzētu absolutizēt, jo vienmēr bez rakstu kultūras pastāvējis arī kāds cits informācijas pieraksta veids. Pirms viduslaikiem un pašos viduslaikos bija personas, kas pārzināja likumus, vajadzīgā brīdī tās “ieslēdza”. Kad šis cilvēks mira, informācija gāja zudumā, līdzīgi kā ar datora cieto disku, ja tas nosvilst. Ja balsosim par viduslaiku sākumu un beigām, gribētu pievērst uzmanību 10. gadsimtam (iespējams, gadsimts šurp vai turp; agrāk vēlo dzelzs laikmetu datēja no 10. gadsimta, tagad no 9. gadsimta), kad sākas spēja iedzīvotāju skaita pieaugšana, strauja labklājības pieaugšana, strauji pārbūvēja nocietinājumus. Tajā laikā sākās kaut kas ārkārtīgi būtisks. Rakstīto avotu neesamības dēļ nevaram izskaidrot, kas tieši notika, bet ap šo 10. gadsimtu ir būtisks pavērsiens, ko varētu saukt par agrajiem viduslaikiem.

[..]

M. Jakovļeva: [..] Latvijas teritorija attiecībā uz jauno laiku sākumu acīmredzot viegli iekļaujas vispārpieņemtajā Rietumeiropas konceptā. Jāuzsver, ka agro jauno laiku koncepts nav tik jauns, to aktīvi sāka izstrādāt 20. gadsimta 60.–70. gados. Vēsturniekiem radās grūtības nodalīt viduslaikus un jaunus laikus. Garā modernizācijas procesa veidošanās un pats modernizācijas process tika nosaukts par agrajiem jaunajiem laikiem, jo, no vienas puses,

notiek modernizācija mūsdienu izpratnē, no otras puses, daudz kas pārceļo no viduslaikiem, tiek ilgu laiku saglabāts vecajās formās, līdz pārveidojas jaunajās formās. Šo laikmetu varam nosaukt par pretrunu laikmetu, jo nāk jaunais, bet cilvēku domāšana tikpat kā nemainās. Tā laika dokumentos parasti atspoguļojas cīņa par vecās kārtības saglabāšanu, un tas notiek gan 16., gan 18. gadsimtā. Zemnieki dara visu, lai netiktu izmainīts saimniekošanas modelis, lai netiktu uzliktas jaunas nodevas, lai netiktu izmainītas robežas, lai netiktu ieviestas jaunas metodes. Tajā pašā laikā dzīvē tas notiek pretēji tam, ka pret to cīnās. Tas notiek visā Eiropā un ir pie mums. Attiecībā uz agrariem jaunajiem laikiem Latvijas teritorijā: par sākumu varam runāt ap 1500. gadu, bet – kad agros jaunus laikus beigt? Vai ap 1800. gadu, kā tas ir Rietumeiropā? Ar Kurzemes hercogistes teritorijas iekļaušanu Krievijas impērijā 1795. gadā? Ar zemnieku brīvīšanu Kurzemē un Vidzemē 1817. un 1819. gadā? Vai ar zemnieku brīvīšanu Vitebskas guberņā, t.i., mūsdienu Latgalē, 1861. gadā? Un kādi kritēriji nosaka to, ka ir beigušies agrie jaunie laiki un sākušies jaunie laiki? Tas varētu būt turpmāku diskusiju temats. Attiecībā par 16. gadsimtu jāuzsver, ka Livonija bija viena no teritorijām, kur reformācija tika pieņemta ārkārtīgi ātri. Kāpēc? Tātad šeit ir notikuši kādi procesi, kas vēsturē nav parādīti. Mums ir maz ekonomiskās un sociālās vēstures pētījumu. Izņemot dažus Vasilija Dorošenko darbus, vispār nekā nav. Bet periodizācija ir vajadzīga strukturēšanai, Latvijas vēstures iekļaušanai Eiropas vēsturē.

A. Vijups: Diskusijā izkristalizējusies arheoloģiska pieeja, kas saista agros viduslaikus ar vēlā dzelzs laikmeta sākumu – ar 800. gadu vai ar 900. gadu. [...] Par periodizācijas datēšanu ar 1500. gadu. Atļaušos ķecerību no arheologa viedokļa. Mēs esam ES pilsoņi un gribam būt Eiropā, un tāpēc mums vajag, lai viduslaiki beigtos ar 1500. gadu, un mēs gribam attiecīgās parādības pievilkt klāt, jo tā ir Francijā, jo tā ir Vācijā. Un, ja mums viduslaiki beigsies vēlāk, tad mēs būsim tāds kā Eiropas Savienības pabērns, kaut kas kā Balkāni, kā Serbija. Dažkārt tādus pašus meklējumus esmu jutis, kad ir parādījusies kāda aktualitāte Eiropas rietumu daļā arheoloģijā – mums ir meklētas megalītas konstrukcijas, ir meklēti kjekenmedingi 19. gadsimtā tāpēc, ka tobrīd tos atrod Eiropā.

[..]

I. Misāns: Vai mēs spriežam par periodizācijas kritērijiem tāpēc, ka gribam, lai mums viss būtu tāpat kā Eiropā? Vai tas nozīmē, ka mēs kaut kā izliekamies, piemērojamies? Racionāls grauds tādā skatījumā ir, un tas ir normāli, ka vēstures zinātne reaģē uz aktualitāti. Jo pagātne ir tāda, kāda tā ir, mēs arvien tai zinodam jaunos jautājumus, ko rosina sabiedrības vajadzības. Un, ja šodien svarīgs kļūst jautājums par piederību vai piederības trūkumu Eiropai, tad nav brīnums, ka atbildes tiek meklētas arī saistībā ar viduslaikiem. Vai es piekristu, ka tas ir dzinulis mūsu akadēmiskajai diskusijai? Nez vai. Diskusijas vadītājs teica, ka mēs 1500. gadu pievelkam klāt tāpēc, ka gribam būt Eiropā. Mēs nekur negribam būt. 1500. gadā mēs bijām tajā Eiropas daļā, kas orientējās uz Romu. Visas struktūras mums bija tieši tādas pašas. Mums nav vajadzības mākslīgi meklēt argumentus, lai teiktu, ka – jā, mēs tur bijām. [...]

V. Kļava: Periodizācija ir svarīga. Tā ietekmē pētniecību. Jo tas ļauj aktualizēt konkrēta laika vai tēmas pētniecībā šodien modernus jautājumu uzstādījumus un no šī viedokļa līdzvērtīgi komunicēt ar pārējās Eiropas vēstures zinātni. Piemērs par reformāciju. Savā sākotnējā izcelsmē tā bija atgriešanās pie vecā, kā noliegums tiem jaunievedumiem, ko Roma bija ieviesusi viduslaiku gaitā, bet savā būtībā izvērtās par pretējo. Ko reformācijas pētniecībā meklē šodien mūsdienu vēsturnieki? Tas, ko viņi meklē, tieši izriet no periodizācijas – no priekšstata par attiecīgajam laikmetam tipisko. Viņi meklē, pirmkārt, domas atbrīvošanos, tāad demokrātiju, toleranci, iespēju izteikt viedokļus. Otrkārt, meklē nacionālo kultūru sākumus, jo tas ir saistīts ar rakstiem dzimtajās valodās, meklē jau pieminēto konfesionalismu jeb – attiecībā uz 16. gadsimtu – ticības kļūšanu par politikas instrumentu.

Es vulgarizēšu, bet, ja paņemsim 20. gadsimta 20.–30. gadu nacionālo vēsturi un to, kas iet tālāk tās pēdās, – runa ir tikai par to, ko reformācija deva latviešu tautai. Visa pārējā vienkārši it kā nav. Vēl trakāk – marksisma aktualitāte – reformācijas dumpīgums. Tiek pārņemts, ka par maz dumpju, ka radikālās idejas te nav bijušas iesakņojušās, tāpēc pie mums tas nenotika pareizi, salīdzinot ar Vāciju. Kāpēc tā? Tāpēc, ka tieši izpratne par laikmeta būtību, kam attiecīgā parādība pieder, nosaka, kuru pētāmā objekta šķautni, kādā rakursā izceļ, ko mēs gribam attiecīgajā laikmetā pētīt. No šī viedokļa uzstādījums ir būtisks.

Par Eiropas jautājumu un komunikāciju ar sabiedrību. Ja atceraties, pirmajā Ventpils konferencē 2000. gadā, kad sākās diskusija, daži cilvēki asi uzbruka, kā mēs drikstam to, kas notika Kurzemes hercogistē, dēvēt par raksturīgu jaunajiem laikiem, jo jaunie laiki (pēc oponentu domām) sākas 17. gadsimta vidū. Tas ir terminoloģijas un periodizācijas jautājums. Vai pretējais viedoklis – Jānis Straubergs, kas 1935. gadā savā Rīgas vēsturē par reformācijas periodu raksta “šis tumšais un bezcerīgais Livonijas laikmets”. No tāda viedokļa periodizācija ir svarīga gan pētnieciski, jo ļauj aktualizēt pagātnes rakursus, uz kuriem mēs mūsdienīgi skatāmies, gan tā ir svarīga laikmeta tēla veidošanā, kas vairāk attiecas uz skolu, uz populārzinātnisko komunikāciju.

Mārtiņš Mintauris (LU Vēstures un filozofijas fakultāte): Gribētu piebilst jautājumam par periodizācijas kritērijiem, atstājot malā jautājumu par to, vai tā ir vajadzīga vai nav, vai ir runa par periodizāciju pedagogijas kontekstā vai akadēmisku pētījumu kontekstā, kas tomēr ir divas dažādas lietas. Īsti nav skaidrs, kādi ir periodizācijas kritēriji. Te nebūtu runa par to, ka mēs gribētu, teorētiski iedomājoties situāciju, uztaisīt kaut kādu jaunu universālu periodizāciju, kas būtu piemērojama Latvijas teritorijas vēsturei visos laikos un visos gadījumos jebkādas tematikas kontekstā, bet arī pieņemot to, ka ir nepieciešami dažādi modeļi un dažādas pieejas periodizācijā un ka tas pats par sevi nav nekas neiespējams, un ka tas ir labi vēstures zinātnes attīstībai. Tomēr paliek jautājums, vai ir iespējams, pieņemot šo dažādo modeļu eksistenci, kas būs dažādi kaut tikai tāpēc, ka attieksies uz dažādām tēmām (mākslas vēsturei būs vieni kritēriji, saimniecības vēsturei citi un politikajai vēsturei vēl citi), tos savietot vai padarīt līdzvērtīgi salīdzināmus, izmantojamus. Pretējā gadījumā pastāv iespēja, ka, nonākot pie vairākiem periodizācijas modeļiem, un

katrs no tiem būs pietiekami pamatots, komunikācija neveidosies tāpēc, ka mums būs dažādi periodizācijas modeļi. Ir tomēr vajadzīgs kopīgais spēles lauks, kaut kādi kopējie kritēriji vai bāze, kā Auna kungs mēģināja parādīt. Lai mēs varētu šīs dažādās iespējamās periodizācijas salīdzināt, un lai šo dažādo iespējamo periodizāciju kontekstā neveidotos vēl lielāks haoss, kā tas dažbrīd veidojas šobrīd.

[..]

Andrejs Vasks (LU Latvijas vēstures institūts, Vēstures un filozofijas fakultāte): [..] Robeža starp tā saukto aizvēsturi – pirmsrakstu vēsturi un vēsturisko laiku, kad sākās viduslaiki, Latvijas vēsturē atšķirībā no lietuviešiem kopumā sakrīt ar aizvēstures pēdējā posma – vēlā dzelzs laikmeta beigu nosacīto datējumu – 1200. gadu, un arī medievistiem nav lielu iebildumu, ka viduslaiki sākas ar 1200. gadu. Lietuvieši viduslaikus sāk ar 1225. gadu vai 1236. gadu, ar ko domāta Saules kauja. Skatoties no aizvēsturnieka viedokļa, ir pat amizanti, ka vēlā dzelzs laikmets beidzas 1236. gadā. Tāpēc man šķiet, ka labāki ir “apaļie” cipari, jo lasītāju vedina domāt, ka tie ir nosacīti. Par Rādiņa kunga proponētajiem agrajiem viduslaikiem – vai dzelzs laikmeta apzīmējums der viduslaikiem? Šķiet, ka nekur Eiropā tā nav. Dzelzs laikmets ir robeža ar vēsturisko laiku. Ja pieņemam, ka laiks no 9. līdz 12. gadsimtam ir agrie viduslaiki, tad nevarētu šo posmu saukt par “vēlo dzelzs laikmetu”. Tad aizvēstures laiks būtu tikai agrais un vidējais dzelzs laikmets, bet – kā būt ar vēlo? Tad ir jāņem vērā, ka no 1. līdz 800. gadam ir dzelzs laikmets, kas dalās divos posmos – agrajā un vēlajā. Vārdu sakot, rodas lielas problēmas, jo viduslaiku parādību, kritēriju izvēle notiek pēc Rietumeiropas modeļa, pamatojoties uz rakstītajiem avotiem. Par Latvijas teritoriju laikā no 9. līdz 12. gadsimtam nav daudz rakstīto avotu, turklāt esošie ir radīti ārpus Latvijas teritorijas. Vai varēsīm līdzīgus kritērijus savietot ar tiem, kas tiek piemēroti, sākot ar 13. gadsimteni?

M. Auns: Avotu veids nevar būt par pamatu, lai nošķirtu senos laikus, viduslaikus, jaunos laikus, jo jāskatās sabiedriskajās norisēs. Citādi iznāk: ja ir rakstītie avoti, ir viduslaiki, ja nav rakstīto avotu, nav viduslaiku.

A. Levāns: Mēs nonākam bezjēdzībā, ja piesaistām sevi pie tik konkrēta kritērija kā avotu veids viena vai otra periodizācijas modeļa izvēlē. Es rosinātu domāt par to, ka avotu veidi mainās. Etnosi iet un nāk, bet paliek konkrēta teritorija. Runājot par viduslaikiem, izvairīšos no termina “teritorija”, runāšu par telpu. Jautājums ir par to, kā mēs domājam par to, kas notiek ar telpu. Mums vajadzētu piesaistīt šīs izmaiņas un mainīšanos vēsturiskā laikā ne tik daudz konkrētām etniskām un sociālām grupām, cik telpai, kura piedzīvo izmaiņas to klātbūtnes ietekmē; jo tad mēs respektējam un ievērojam to, kas notiek ar šīm dažādajām sociālajām, etniskajām un reliģiskajām grupām atsevišķi, viņu savstarpējo mijiedarbi un kāds ir šīs sociālās apmaiņas rezultāts. [..]

[E. Grosmane jautā, vai arheologi saskata pilsētu aizmetņus pilskalnu apmetnēs. A. Rādiņš un G. Zemītis uzskata, ka viduslaiku pilsētas definīcijai atbilst Daugmale, pamatojot viedokli ar arheoloģisko atradumu sastāvu, kas liecina par neagrāru ekonomiku, tomēr norāda, ka nav ziņu par Daugmales kontrolētu teritoriju. A. Rādiņš atgādina, ka zviedru vēsturnieki Grobiņu pieskaita

agrīnajām pilsētām. I. Misāns secina, ka Daugmales ekonomiskie sakari bija vērsti uz ārpusi, bet nemainīja tās apkārtējās teritorijās dzīvojušo sabiedrību. Sekojot šai loģikai, veidotos paradokss, ka, šķērsojot it kā viduslaikiem piedēvētās Daugmales robežu, cilvēks atkal nonāktu aizvēsturē. Pieņemot, ka pirms 1200. gada te bija tāds pats modelis kā Ziemeļeiropā un ka Daugmale tajā ļoti labi iekļaujas, nozīmētu, ka te bija periods ar tādu pašu nosaukumu, kā tas ir pieņemts Ziemeļeiropā, bet pēc tā perioda, sākot ar 12. un 13. gadsimta miju, – “īstie” viduslaiki. I. Misāns rezumēja, ka jaunākajā vēstures literatūrā arvien vairāk izskan doma, ka Eiropas identificēšana ar Rietumeiropu ir novecojis skatījums, ka ir dažādas Eiropas – ir latīņu, ir pagāniskā, ir bizantiskā Eiropa un nevajadzētu justies mazāk vērtīgiem tāpēc, ka te ir bijis tāds vai šāds modelis. Konkrētu notikumu gaitas rezultātā vēlākās Livonijas telpa tika iekļauta vienā pasaulē, te ienāca attiecīgajai pasaulei tipiskās dzīves formas, un te telpai nācās pēc tiem noteikumiem attīstīties.]

A. Vijups: Rezumējot diskusiju, varam secināt, ka ir nepieciešama viduslaiku periodizācijas sakārtošana. Ir nepieciešams koordinēt izpratni par jēdzienu “viduslaiki” starp arheologiem un vēsturniekiem. Jārūnā par kritērijiem. Attiecībā uz viduslaiku sākumposmu un jauno laiku beigu posmu ir jāmeklē kritēriju kopums, kas ļautu periodus nodalīt un par ko visi spētu vienoties. Domāju, ka diskusija ir rosinājums nākotnē diskursu veidot konferences formātā, ar plašāku dažādu nozaru referentu loku, skatoties reģionāli kā uz Livoniju, nevis Latviju, un skatoties arī uz Lietuvas teritoriju.

Pierakstījusi Ineta Lipša

STARPTAUTISKĀS ETNOLOGU UN FOLKLORISTU BIEDRĪBAS 10. KONGRESS LISABONĀ

2011. gadā no 17. līdz 21. aprīlim Portugālē Lisabonas Universitātē (*Universidade Nova de Lisboa*) notika Starptautiskās etnologu un folkloristu biedrības (*Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore* – SIEF) 10. kongress. Tajā piedalījās apmēram 950 zinātnieku no 49 valstīm. Pateicoties Valsts kultūrkapitāla fonda finansiālajam atbalstam, šajā forumā bija iespējams piedalīties šīs informācijas autorei A. Karlsonai, kā arī vēl divām pētniecēm – D. Bulai (LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts) un A. Vaivadei (Latvijas Kultūras akadēmija, Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte). Šogad atšķirībā no iepriekšējiem kongresiem Latviju pārstāvēja salīdzinoši liels dalībnieku skaits – pieci. Bez jau nosauktajām SIEF 10. kongresa darbā piedalījās arī V. Muktupāvels (Latvijas Mūzikas akadēmija) un G. Ozoliņš (Daugavpils Universitāte).

Kongresa ietvaros notika virkne dažādu pasākumu: zinātniskā konference – referātu sekcijas, zinātniski praktiskās darbnīcas un posteru prezentācijas; etnogrāfisko filmu skate; jaunāko zinātnisko publikāciju (grāmatu un žurnālu) izstāde – pārdošana; tematisko SIEF darba grupu sanāksmes; SIEF Ģenerālā asambleja, kā arī izglītojošās ekskursijas.